

IZVEŠTAJ O PRISTUPAČNOST OSNOVNIH I NIŽIH SREDNJIH ŠKOLA DECI SA INVALIDITETOM NA KOSOVU





Ova publikacija je objavljena uz podršku UNICEF, kancelarije na Kosovu. Sadržaj ove publikacije isključiva je odgovornost HANDIKOS i ni na koji način ne može odražavati stavove UNICEF.

**Autor: Rozafa Basha - arhitekta &
HANDIKOS**

SADRŽAJ

Uvodna reč	5
Uvod	7
Kontekst studije	7
Svrha i ciljevi studije	9
Metodologija	10
Glavni parametri pristupa u procenjenim školskim zgradama	12
Nalazi na regionalnom nivou	16
Region Prištine	17
Region Đakovice	19
Region Peći	20
Region Uroševca	22
Region Mitrovica	23
Region Prizrena	25
Region Gnjilana	26
Ograničenja procene	28
Zaključci	29
Preporuke	30
Dodatak 1: Spisak ocenjenih škola	33
Dodatak 2: Spisak terenskih istraživača	36
Dodatak 3. Fotografije idealnih slučajeva pristupa školama	37
Dodatak 4. Fotografije problema identifikovanih na terenu	40
Dodatak 5. Literatura	43

SPISAK SKRAĆENICA

EU – Evropska Unija

MPN – Ministarstvo Prosvete i Nauke

OSI – Osobe sa Invaliditetom

COR – Ciljevi za Održivi Razvoj

ONSŠ – Osnovna i Niža Srednja Škola

AU – Administrativno Uputstvo

UNICEF – Ujedinjene Nacije Međunarodni Dečiji fond za hitne slučajeve

KPD – Konvencija o Pravima Deteta

KPOI – Konvencija o Pravima Osoba sa Invaliditetom

ODO – Opštinska Direkcija za Obrazovanje

UVODNA REČ

Procene Svetske zdravstvene organizacije pokazuju da procenat osoba sa ograničenim sposobnostima bilo koje prirode i vrste može biti do 15% ukupnog stanovništva. Ispada da se na Kosovu, prema poslednjem popisu stanovništva, procenjuje da ima oko 77.730 ljudi sa različitim ograničenim sposobnostima koji se suočavaju sa različitim preprekama za učešće u društvenom životu.

Šta znači izraz invalidnost?

U najjednostavnijem smislu te reči, "ograničena sposobnost" znači ono što jedna osoba ne može lako učiniti, bez neke pomoći ili olakšavanja, dok bi drugi to mogli učiniti bez većih poteškoća!

Veoma je teško odrediti granicu između osobe sa ograničenim sposobnostima od one bez ograničenim sposobnostima. U stvari, tokom života sposobnosti svake osobe se menjaju, bilo zbog starosti, zbog povreda i bolesti koje ponekad mogu učiniti osobu privremeno ili čitavog života osobom sa ograničenim sposobnostima. Ograničene sposobnosti se mogu svrstati u četiri grupe:

- Osobe sa fizičkim ograničenim sposobnostima
- Slepe osobe i osobe sa oslabljenim vidom
- Gluve osobe i
- Osobe sa intelektualnim i mentalnim ograničenim sposobnostima

Mogućnost da svaki pojedinac u bilo kojoj zemlji i sa onim mogućnostima koje poseduje da može učestvovati u različitim aktivnostima bez nailaženja na prepreke u okruženju koje ga okružuje, predstavlja njegov puni pristup građevinskom okruženju i mogućnost pristupa društvenom, obrazovnom i kulturnom okruženju.

Deca sa ograničenim sposobnostima na Kosovu su u velikoj meri isključena iz obrazovnog procesa, što je očigledno povezano sa stvaranjem odgovarajućih prostornih uslova koji će im olakšati puno učešće u društvu s vršnjacima.

Nedostatak pristupa javnim prostorima i objektima uskraćuje slobodno i nezavisno kretanje osoba sa ograničenim sposobnostima, posebno obrazovanje, što je preduslov za njihovo puno i ravnopravno učešće u društvu. Neadekvatnost javnih objekata, puteva i prevoza isključuje ih iz javnih usluga i dobara, uskraćujući im pravo pristupa obrazovanju, zdravstvenim uslugama i drugim javnim službama uopšte i dovodi ih do prisilne izolacije. Razlog za takvu situaciju je nesprovođenje zakonskog okvira od strane institucija zemlje i slaba svest društva.

Deca sa smetnjama u razvoju i obrazovanje

Slobodno kretanje zagantovano je i Konvencijom o pravima osoba sa ograničenim sposobnostima (UN 2006) koja članom 9 utvrđuje obaveze država da, između ostalog, obezbede osobama sa ograničenim sposobnostima pristup zgradama, ulicama, prevoza i druge zatvorene ili spoljne prostore, uključujući škole, smeštaj, domove zdravlja i radna mesta.

Danas na Kosovu nove izgradnje kao što su: institucionalni obrazovne ustanove, putevi, trotoari, prevozna sredstva itd., iako se primećuju neki pozitivni poduhvati, i dalje ostaju neprikladni za osobe sa ograničenim sposobnostima, uprkos činjenici postojanja Zakona br. 04/L- 110 za izgradnju, koji između ostalog reguliše pristup i adaptaciju objekata, puteva i životne sredine za osobe sa ograničenim sposobnostima, preciziranih u Administrativnom Uputstvu br.33/2007 o tehničkim uslovima građevinskih objekata za pristup osobama sa ograničenim sposobnostima. Ovo administrativno uputstvo sadrži obavezne odredbe za pristup osobama sa ograničenim sposobnostima, od faza projektovanja do tehničkih usvojenosti građevinskih objekata. Postoje i odredbe za adaptaciju postojećih objekata, koje obavezuju sve šefove institucija i druge subjekte koji pružaju usluge javnosti, da prilagode objekte kako bi se olakšao pristup osobama sa ograničenim sposobnostima.

Da bismo to postigli, cilj nam je da adekvatan pristup javnim obrazovnim objektima i infrastrukturi postane prioritet lokalnih i nacionalnih politika naše zemlje. Povećati svest i nivo odgovornosti javnih zvaničnika, odgovornih za stvaranje pristupačnog pristupa svu decu na Kosovu, pristup koji odgovara različitim potrebama i koji omogućava celom stanovništvu da se kreće slobodno i bez prepreka.

Afrim Maliqi,
Direktor HANDIKOS-a



UVOD

Kontekst studije

Kretanje u fizičkoj sredini mnogi od nas uzimaju zdravo za gotovo. Prepreke, uski prolazi, pragovi, stepenice – prelazimo bez velikog napora, više puta dnevno, kako u otvorenom javnom prostoru tako i u zgradama. Poteškoće u slobodnom kretanju, za stizanje do određene destinacije u gradu, kao i za korišćenje izgrađenog okruženja, tokom obavljanja svakodnevnih zadataka, potom nedostatak fizičkog pristupa u javnim prostorima, u zgradama i u službama, su neki od problema sa kojim se suočavaju razne grupe građana, a posebno lica sa ograničenim fizičkim i čulnim sposobnostima. U određenim momentima, sa ovim preprekama sa mogu suočavati i starije osobe, trudnice, mala deca, bolesnici, putnici, radnici, itd. Sve prepreke u fizičkom okruženju, konstruktivne elemente koji ometaju kretanje ili korišćenje okruženja izgrađenog od strane određenih građana, zovemo arhitektonskim barijerama [1].

Kretanje osoba sa ograničenim sposobnostima ne ograničavaju samo fizičke prepreke. Arhitektonske barijere su prisutne u izgrađenom okruženju zahvaljujući se preprekama koje drugačije zovemo kulturne i institucionalne barijere. Kulturne barijere u većini slučajeva čine predrasudni stavovi koje razni građani imaju o licima sa ograničenim sposobnostima. U grupi ovih građana spadaju i sami arhitekti i razni opštinski službenici, koji, vođeni svojim ličnim percepcijama obojenim kulturnim predrasudama prema ograničenim sposobnostima, proizvode, sprovode i ovlašćuju intervenisanje u izgrađeno okruženje koje ograničava integrisanje lica sa ograničenim sposobnostima. Sledstveno tome, možemo reći da izgrađeno nepristupačno okruženje za lica sa ograničenim sposobnostima je neposredan proizvod nepažljivog planiranja i projektovanja izgrađenog okruženja, što apriori isključuje prostorne potrebe posebno ove zajednice a i drugih zajednica u potrebi, vodeći se ubeđenjem da lica sa ograničenim sposobnostima nisu u mogućnosti doprineti društvenom životu.

Podizanjem društvene svesti o direktnoj vezi između raznih barijera, uključujući ovde prostorne i društvene prepreke, kao suštinski agent ograničenja za integrisanje lica sa ograničenim sposobnostima u društvo, kao i nakon stupanja na snagu određenog broja međunarodnih dokumenata, aktualizacijom ljudskih prava preko radnji civilnog društva, pitanje omogućavanja pristupa izgrađenom okruženju, ali i pristupa informacijama i komunikaciji, počinje da se uređuje zakonskim mehanizmima i nacionalnim integracionim politikama. Postoje važna međunarodna dokumenta o ljudskim pravima koja isključivo štite prava lica sa ograničenim sposobnostima.

Konvencija Ujedinjenih Nacija o pravima lica sa ograničenim sposobnostima [2] je već usvojena od velikog broja država i međunarodnih organizama i uključena je u nacionalna zakonodavstva.

Zakonskim aparatom, kako navodi Casserly i Ormerod (2003), omogućavaju se najubedljiviji argumenti za borbu protiv društvene diskriminacije [3], gde spada i onemogućavanje fizičkog pristupa licima sa ograničenim sposobnostima. Manjkavi zakonski i administrativni mehanizmi stvaraju pogodan teren koji održavaju u životu arhitektonske barijere, koje inače zovemo i institucionalnim barijerama. Sve gore navedene barijere, održavaju u životu društvene podele, znači izoluju cele zajednice građana od ekonomskog i društvenog razvoja.

Pristup kao koncept uključuje mogućnost kretanja, stizanja, ulaza i korišćenja jednog prostora/objekta; mogućnost orijentisanja, komuniciranja i dobivanja informacija. Fizički pristup prema Titchkosky (2011) veže se i sa snažnim političkim zastupanjem učešća i identiteta [4].

Angažovanje za eliminisanje raznih barijera radi omogućavanja pristupa izgrađenom prostoru za sve, danas je u koraku sa globalnim zabrinutostima koji se okupljaju pod okriljem paradigme održivosti. Pored zabrinutosti o okruženju, izvorima energije koji nestaju sve više i više, ova paradigma obuhvata i zabrinutosti društvenih nejednakosti [5], koje između ostalog proizilaze i iz izgrađenog okruženja koje ne služi svima isto, zbog njegovog procesa planiranja i projektovanja bez uključenja zahteva i potreba čitavog stanovništva.

Međunarodna dokumenta koja garantuju pravo na školovanje za svu decu bez razlike su brojna, počevši od Konvencije o pravima deteta (KPD, 1989), [6]. Konvencije Ujedinjenih Nacija o pravima lica sa ograničenim sposobnostima (KUNPLOS, 2006), pa do vizija za globalni razvoj novog milenijuma koje su predstavljene u Ciljevima održivog razvoja (COR, O. 4; T. 4. a, l. 4. a. 1.; 2015) [7].

Pristup uključuje mogućnost kretanja, doseganja, ulaska i upotrebe javnog okruženja; mogućnosti orijentacije, komunikacija i informacije

Zakon o preduniverzitetskom obrazovanju [8] Republike Kosova, u određenim članovima uređuje obezbeđivanje školovanja za sve. Član 3 sa svojim odredbama osigurava da nijedno dete neće biti uskraćeno prava na školovanje. U ovom pravcu, Ministarstvo obrazovanja i nauke (MON) i opštine su dužne da stvore sve uslove radi sprovođenja ovog načela ovog zakona. Posebno član 39 i 40 bave se osnovnim definicijama i kriterijumima da bi sva deca bila smeštena u obrazovnim ustanovama bez obzira na fizičke, intelektualne, društvene sposobnosti, itd.

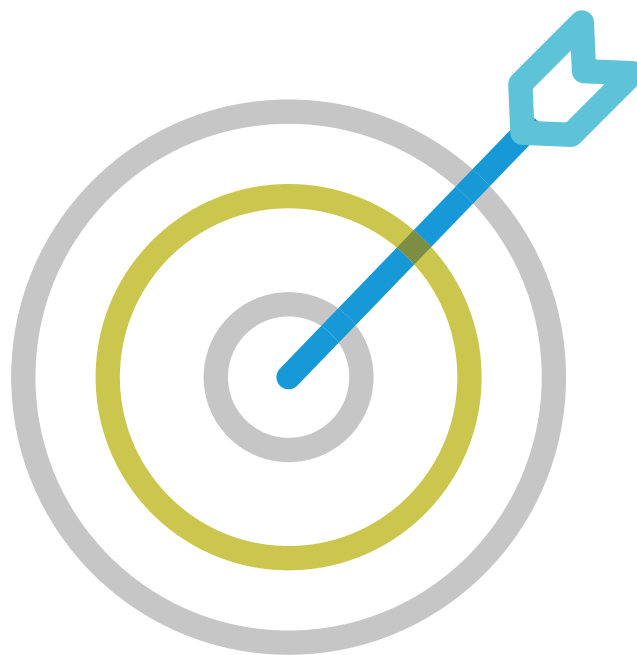
Takođe, ovaj zakon predviđa da opštine treba da prilagode školske zgrade radi smeštanja dece sa ograničenim sposobnostima.

Uprkos tome da ove zakonske odredbe na Kosovu razjašnjavaju da postoji pravni okvir koji podržava uključivanje dece sa ograničenim sposobnostima u redovni nastavni proces u preduniverzitetskom obrazovanju, mali broj ove dece koja pohađa nastavu kao i nepogodne zgrade za prijem ove dece, ukazuju da Kosovo ima još mnogo posla da obavi za postizanje međunarodnih standarda za uključivanje u preduniverzitetsko obrazovanje.

SVRHA I CILJEVI STUDIJE

HANDIKOS uz podršku UNICEF-a, kancelarija na Kosovu, u okviru projekta „Unapređenje situacije dece sa ograničenim sposobnostima na Kosovu“ je od novembra 2019. godine kao i tokom 2020. godine izvršila jednu istragu o mogućnosti pristupa dece sa ograničenim sposobnostima zgradama osnovnih i nižih srednjih škola, u sedam regiona Kosova. Cilj ove istrage jeste predstavljanje stvarne situacije poteškoća sa kojim se deca sa ograničenim sposobnostima suočavaju tokom procesa uključivanja u redovno obrazovanje, uglavnom u vezi sa fizičkim pristupom koje škole na Kosovu pružaju. Štaviše, nalazi procene će voditi ili sugerisati neke od mogućnosti integrisanja dece sa ograničenim sposobnostima u obavezno obrazovanje na Kosovu. Iako je uređeno Administrativnim uputstvom A.U. 33/2007, koje je aneks zakona o izgradnji, normirano „Uputstvom za norme i standarde za školske zgrade“ Ministarstva za obrazovanje i nauku, kao i garantovano Ustavom Republike Kosovo i sa određenim odredbama kosovskog pravnog kadra, zbog nedostatka mehanizama sprovođenja na oba nivoa (lokalnom i centralnom), trenutna situacija pristupa dece sa ograničenim sposobnostima školskim zgradama nastavlja biti izuzetno problematična.

Sledstveno tome, deci sa ograničenim sposobnostima je nemoguće potpuno ostvariti svoja prava koja su garantovana Konvencijom Ujedinjenih Nacija o pravima lica sa ograničenim sposobnostima (KUNPLOS), Konvencijom o pravima deteta (KPD), Ciljevima održivog razvoja (COR) i Zakonom o preduniverzitetskom obrazovanju na Kosovu, kao i drugim dokumentima za samostalan i dostojan život.



Istraga iznosi mnoge arhitektonske barijere koje čine škole nepogodnim za lica sa ograničenim sposobnostima. Među najkritičnijim problemima koji ometaju pristup i korišćenje ovih zgrada od strane dece sa ograničenim sposobnostima su: rampe za pristup sa nestandardnim nagibom i/ili nisu opremljene drškama veličine i oblika koji su predviđeni projektantskim normama; nedostatak toaleta za LOS, ili toaleti sa nepogodnom veličinom i opremom; nedostatak parkinga za LOS; nedostatak liftova ili ostale prateće opreme za prelaz preko neravnina i spratova unutar zgrade, itd.

Izveštaj sa rezultatima istrage predstavlja kritičnu situaciju na međunarodnom nivou u osnovnim i nižim srednjim školama i dokazuje da je zadnje vreme da se interveniše za eliminisanje arhitektonskih barijera u ovim zgradama, radi omogućavanja slobodnog kretanja i bez prepreka, a kao rezultat toga i korišćenje školske infrastrukture od strane dece sa ograničenim sposobnostima. Sve ovo je kao preduslov za osiguravanje pristupa obrazovanju deci sa ograničenim sposobnostima i ostalim zajednicama. Ambicija jednog sveobuhvatnog Kosova osigurala bi jednu bolju budućnost, izgrađenu doprinosom svih za sve.

U cilju procene mogućnosti integrisanja dece sa ograničenim sposobnostima u preduniverzitetsko obrazovanje, od decembra 2019. godine kao i tokom 2020. godine okončana je procena koja je prikupila informacije o stepenu dostupnosti/pristupa lica sa ograničenim sposobnostima u školama nižeg ciklusa i nižeg srednjeg ciklusa u sedam regiona Kosova. Radi identifikovanja ključnih barijera na koje deca sa ograničenim sposobnostima nailaze tokom procesa integracije u nastavni proces, sastavljen je jedan merni instrument koji sadrži opšte informacije o lokaciji, delatnosti i nazivu ustanove u vezi sa:

Merni instrument sastavljen je od strane autora istrage za istu svrhu, dok su istim upravljali terenski istraživači (vidi Prilog 2) u ciljnim regionima i u koordinaciji sa stručnjakom socijalnog rada, radnikom organizacije HANDIKOS. Svi istraživači su prethodno bili obučeni za upravljanje mernim instrumentom.

Merni instrument sastavljen je od strane autora istrage za istu svrhu, dok su istim upravljali terenski istraživači (vidi Prilog 2) u ciljnim regionima i u koordinaciji sa stručnjakom socijalnog rada, radnikom organizacije HANDIKOS. Svi istraživači su prethodno bili obučeni za upravljanje mernim instrumentom.

U saradnji sa HANDIKOS-om i na osnovu broja škola osnovnog i nižeg srednjeg nivoa na Kosovu [9], izračunata je orijentaciona veličina uzorka škola koje će biti procenjene. Tokom izbora škola koje su podvrgnute proceni, pobrinuli smo se naročito da izabrani broj bude balansiran između sastavnih opština regiona, kao i da postoji balansirano zastupljenost između škola urbanih i ruralnih centara. Metoda slučajnog izbora škola za procenu na regionalnom nivou imala je za cilj stvaranje jedne opšte slike kapaciteta kosovskih škola za smeštanje učenika sa ograničenim sposobnostima. Izuzetak iz ovog izbora napravljen je sa prištinskim regionom, koji sadrži veliki broj opština. U ovom slučaju uzet je veliki broj škola u Prištini i okolini, dok ostale opštine imaju manju zastupljenost. Veličina uzorka od 144 škola dobijena je kao vrednost između reprezentativnog i minimalnog uzorka, sa stepenom marže greške od 90%. Ukupno su procenjene 144 školske zgrade, ili 15 posto svih škola osnovnog i nižeg srednjeg obrazovanja na Kosovu. Orijehtacije radi, ukupan broj učenika u 144 škole koje su bile uključene u istrazi je 50.550, dok se ocenjuje da su samo 2% tih učenika deca sa ograničenim sposobnostima, prema informacijama koje su Opštinske direkcije za obrazovanje pružile HANDIKOS-u.

METODOLOGIJA

- **Ulazima u zgradu i prostorijama oko zgrade:** arhitektonski elementi koji omogućavaju pristup do ulaza zgrade; parkinzi za osobe sa ograničenim sposobnostima, pristup do ulaza, rampe, spoljne stepenice, taktilna polja/površine za usmeravanje i upozoravanje koje vode do glavnog(ih) ulaza zgrade, znakovi pristupa, orijentacioni plan;
- **Unutrašnje prostorije zgrade:** pristup unutra i mogućnost horizontalnog i vertikalnog kretanja između spratova zgrade, unutrašnje stepenice, rampe, veličine prostorija.
- **Postojanje toaleta koji su pristupačni za lica sa ograničenim sposobnostima i njihovo opremanje,** denivelacija, taktilne linije za horizontalno kretanje u zgradi, kao i kontrastne linije na stepenicama i denivelacija, lift i veličina istog, znakovi pristupa, šalteri (gde ih ima), prostorije za kretanje kolicima u učionicama.

Deca sa smetnjama u razvoju i obrazovanje

Terenski rad uključuje posetu svakoj školi izabranoj za istragu. Da bi se popunio instrument, istraživači su morali da posete eksterijer i enterijer zgrade (tu gde im je bilo dozvoljeno). Osim ovog posmatranja, rad uključuje i proveravanje merenjem veličina određenih prostorija ili elemenata vertikalne i horizontalne komunikacije. Ove veličine su potrebne da bi procenili da li su određene prostorije ili komunikacioni elementi pogodni za korišćenje od strane lica sa ograničenim sposobnostima. Neki delovi i problematični elementi u posmatranim zgradama evidentirani su i fotografisanjem (pogledaj prilog 5).



GLAVNI PARAMETRI PRISTUPA

U procenjenim školskim zgradama

Na Kosovu pitanje omogućavanja pristupa licima sa ograničenim sposobnostima u izgrađenom okruženju uređuje se Administrativnim uputstvom 33/2007, koje za osnov ima Zakon o izgradnji. Ni zakon o izgradnji a ni ostali zakoni koji pokrivaju izgradnju i izgrađeno okruženje nemaju nijedan član, stav ili reč u rečniku korišćenom tokom njihovog sastavljanja koji se odnose na koncepte pristupa lica sa ograničenim sposobnostima, univerzalno korišćenje ili univerzalno projektovanje (za sve). Stoga, A.U.33/2007 ostaje osnovni dokument koji rezimira nacionalne standarde za osiguravanje pristupa. Dok što se tiče preduniverzitetskog obrazovanja, kako je gore navedeno, osiguravanje fizičkog pristupa u školskim zgradama predviđeno je i zakonom, ali i u Uputstvu koje rezimira nacionalne norme i standarde za izgradnju škola na Kosovu. U prvom tomu „Uputstva za norme i standarde školskih zgrada“ navodi se da što se tiče normi za ispunjavanje zahteva učenika sa ograničenim sposobnostima, projektantske norme rezimirane u uputstvu zasnivaju se na Administrativnom uputstvu 33/2007.

Za svrhe studija, uzeti su u obzir ovi parametri pristupa (parkinzi; rampe; toaleti; liftovi; taktilne površine; stepenice; ulazi; i označavanje), ilustrirani i slikama (pogledaj prilog 3).

Parkinzi

Ovaj važan parametar za osiguravanje neometanog pristupa licima sa ograničenim sposobnostima u javnim zgradama, shodno A.U.33/2007, zahteva da najmanje 1 od svakih 50 mesta za parkiranje bude namenjen za parkiranje vozila lica sa ograničenim sposobnostima. U slučaju manjeg broja opštih mesta za parkiranje, svakako se zahteva određivanje jednog mesta za parkiranje sa veličinom koja osigurava potreban prostor za ulaz i izlaz iz vozila lica sa ograničenim sposobnostima. Standardne veličine ovog parkinga nisu manje od 370 cm (220 + 150) x 500 cm prema preporuci A.U. 33/2007. Uputstvo sa normama i standardima za izgradnju škola od MON-a, kod 3.8.2. (a) daje dimenzije za poseban parking 380 cm x 500 cm. Ove dimenzije su 150 cm šire od standardnih dimenzija, koji je prostor potreban za kretanje kolicima.

Prema međunarodnim standardima ovi parkinzi, osim potrebnih dimenzija za pristup kolicima, treba svakako da budu označeni međunarodnim simbolima za ograničene sposobnosti na horizontali (površina parkinga) a i sa vertikalnim znakom. U javnim zgradama, gde spadaju i škole, ovim parkinzima, koji se u ovom slučaju mogu koristiti od strane roditelja/staratelja dece, obično se rezerviše mesto u neposrednoj blizini pristupnog ulaza.

Na osnovu gore navedenih parametara, škole koje tokom procene nisu imale namenjena mesta sa standardnom veličinom za parking za lica sa ograničenim sposobnostima i koja nisu bila označena sa vertikalnim i horizontalnim znakovima pristupa, ocenjene su kao škole koje nemaju parking za LOS.

Pristupna rampa

Rampesu osnovni komunikacioni elementi koji omogućavaju prelaz preko denivelacije na otvorenom prostoru i u zgradama. Da bi ih lica sa ograničenim sposobnostima lako prelazila, dimenzije istih treba da budu projektovane prema standardima. Kritična veličina rampi je nagib ili pad, koja se kao veličina obično daje u procentima (%). U članu 10 A.U. 33/2007 predviđeni su nacionalni kriterijumi na snazi, zasnovani na međunarodnim standardima, za dozvoljenu visinu i nagib koji se može lako preći od strane korisnika kolica. Dozvoljeni nagib za denivelaciju od 120 cm je 5 %.

Sa izuzecima do 8,33% u slučajevima kada je visina koja se mora preći do 76 cm. U nekim slučajevima, pravi se izuzetak i kada je visina viša od 120 cm i ima dovoljno prostora, gde se može ostvariti rampa sa nagibom od 5%.

Prema uputstvu MON-a po normama i standardima za izgradnju škola, preporučuje se maksimalni nagib rampe od 5%. Drugi uslov da bi rampa bila lako upotrebljiva jeste osiguravanje standardnih drški na obe strane rampe; širina rampe 120 cm, kao i za svakih 6 m dužine rampe svakako treba napraviti odorišta sa minimalnom dužinom od 150 cm.

U okviru ove istrage, rampe koje ne ispunjavaju gore navedene uslove ocenjene su kao rampe koje ne ispunjavaju standarde pristupa za lica sa ograničenim sposobnostima.

Pristupačni toaleti

Pristupačni toalet za LOS je jedan od osnovnih kriterijuma pristupačnosti i korišćenja jedne zgrade od strane LOS. Ti toaleti treba da imaju adekvatnu veličinu i opremu kako bi se lako koristili od strane korisnika kolica. U članu 18 A.U. 33/2007 navedeni su nacionalni kriterijumi zasnovani na međunarodnim standardima projektovanja i opremanja ovih toaleta.

U članu 3.8.3. Uputstva sa normama i standardima za školske zgrade MON-a, škola treba da ima najmanje jedan pristupačan toalet, sa dimenzijama 170 cm x 170 cm, sa vratima širine od 100 cm i standardnom sanitarnom opremom za ispunjavanje potreba lica sa ograničenim sposobnostima.

Tokom obavljenih poseta u školama, u slučajevima kada je primećen nedostatak toaletske opreme za LOS, vanstandardne dimenzije prostora i blokiranje/zatvaranje prostora toaleta od strane uprave, istraživači su ocenili da toalet za LOS ne postoji ili nije pristupačan.

Pristupačni liftovi

Za prevazilaženje velike denivelacije – spratova od strane LOS u zgradama koje služe široj javnosti, neophodno je instaliranje lifta. Član 12 A.U. 33/2007 navodi dimenzije i opremanje liftova kako bi bili upotrebljivi od strane lica sa ograničenim fizičkim i čulnim sposobnostima. Ovi parametri su opisani i u poglavlju 3.8.2 Uputstva sa nacionalnim normama i standardima za izgradnju školskih zgrada.

Taktilne površine i orijentacioni planovi

Ovo su važni elementi za kretanje i korišćenje jedne zgrade od strane slepih osoba. U A.U. 33/2007 kriterijumi za opremanje javnih površina i zgrada koje služe široj javnosti uređuju se članom 8. Ovi obično treba da budu predstavljeni u obliku traka za usmeravanje koje vode do ulaza zgrade, orijentišu kretanje unutar zgrade i važnog sadržaja, kao i predstavljene su u obliku upozoravajućih polja koja se postavljaju pred denivelacijom, elementima vertikalne komunikacije u zgradi (stepenice, liftovi) i određenim sadržajem u zgradi. Njihov oblik, u zavisnosti od funkcije može biti rebrast (kada usmeravaju) i sa „dugmadima“ kod upozoravajućih taktilnih površina.

Dok orijentacioni planovi, koji su važni izvori informacija za orijentisanje u prostoru, koji su sastavljeni na reljefu i Brajevom pismu za slepe osobe, u ovom A.U. uređuju se članom 35.

Pristupačne stepenice i denivelacije

Za slabovide, gde spadaju i starije osobe, prevazilaženje denivelacija je dosta problematično. Često, ove osobe mogu imati problema da perceptuju dubinu, ali i jasnoću horizontalnih površina. U ovim slučajevima, radi upozoravanja za moguće opasnosti tokom prevazilaženja nivoa, koristi se označavanje ivice stepenica ili denivelacija sa kontrastnim kolorističkim trakama širine od 2 cm. Neki standardi zemalja EU-a zahtevaju da koloristički kontrast trake bude oko 70% u odnosu na površinu glavne obloge poda gde se nalazi denivelacija ili stepenice. Da bi učinili stepenice pristupačnim za slabovide navode se standardni kriterijumi, među mnogim drugim kriterijumima da bi stepenice lako mogle preći i druge kategorije lica sa ograničenim sposobnostima u članu 11 A.U. 33/2007.

Dok se u uputstvu MON-a nacionalnim normama i standardima za izgradnju škola, za olakšavanje prevazilaženja denivelacijazahteva da kod stepenica svaki stepenik ima drugačiju boju. Tokom procene u školama, oba ova kriterijuma su uzeta u obzir.

Oznake pristupa

Oznake pristupa su vrlo važna informacija za lica sa ograničenim sposobnostima u vezi sa opremanjem zgrade ili prostora sa pristupnim elementima koji olakšavaju nezavisno kretanje i korišćenje zgrade od strane ovih lica.

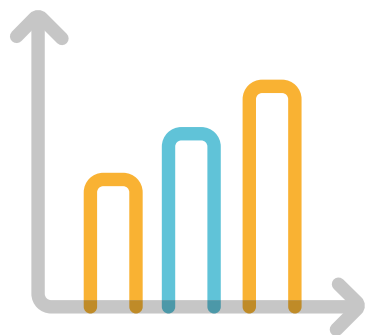
Za označavanje koriste se simboli prema međunarodnim standardima koji se postavljaju vertikalno i horizontalno u prostorima, zgradama i prostorijama koje su pristupačne za lica sa ograničenim sposobnostima.



Prostor za kretanje u učionici

Član 21 A.U. 33/2007 predviđa kriterijume za korišćenje soba i učionica od strane lica sa ograničenim sposobnostima, korisnika kolica. Između ostalog, za korisnike kolica zahteva se da okolo nameštaja u učionici postoji minimalna širina od 150 cm.

Ovo se navodi i u uputstvu MON-a sa normama i standardima za školske zgrade. Između ostalog, norme MON-a o veličini prostora učionice i njenom kapacitetu, treba da budu utvrđene uzimajući u obzir i zahteve učenika sa ograničenim sposobnostima.



PREGLED NALAZA

U okviru istrage o pristupu osnovnim i nižim srednjim školama uključene su 144 školske zgrade u sedam regiona Kosova i u ukupno 30 opština (pogledaj prilog 1). One su procenjene na osnovu gore navedenih parametara.

U nastavku su predstavljeni opšti nalazi sa terena na nivou zemlje za 144 procenjene škole, nalazi su podeljeni prema procenjivačkim parametrima.

Parkinzi

Ni u jednoj od procenjenih škola ne postoji namenjeni parking, projektovan prema standardnim dimenzijama i označen sa horizontalnim i vertikalnim pristupnim oznakama za lica sa ograničenim sposobnostima.

Rampe

Od 144 procenjene škole, ocenjeno je da **10 (7%)** istih nemaju potrebe za rampom, **27 (19%)** škola nemaju uopšte rampu, dok u **81 (56%)** školi rampa postoji ali ne ispunjava standarde. Samo je u 28 škola identifikovana rampa prema standardima.

Toaleti za LOS

U **107 (74%)** procenjenih škola nisu uopšte identifikovani pristupačni toaleti za decu sa ograničenim sposobnostima. U **27 (19%)** škola od 144 procenjene škole identifikovani su toaleti pristupačni za LOS, koji se svakako koriste za druge potrebe škole (uglavnom kao sanitarni depoi). S druge strane, u samo **10 (7%)** škola identifikovani su pristupačni toaleti.

Pristupačni liftovi

Ni u jednoj školi nije identifikovan pristupačan lift za decu sa ograničenim sposobnostima, osim **jedne (1)** škole koja poseduje lift ali je van upotrebe. Od 144 procenjene škole, u samo **15** njih je ocenjeno da nema potrebe za liftom pošto se nastava odvija na samo jednom nivou ili spratu.

Taktilne površine i orijentacioni planovi

Nijedan od kriterijuma za kretanje slepih osoba, kao što su taktilna polja i orijentacioni planovi nisu predstavljeni kod procenjenih škola u sedam regiona Kosova. Takođe, nijedna od procenjenih škola nema stepenice označene kontrastnim trakama na stepenicima za kretanje slabovidnih.

Oznake pristupa

Iz procene parametara koji su deo studije, oznake pristupa su identifikovane u samo dve **(2) škole**, nezavisno od ostalih arhitektonskih barijera identifikovanih u ove škole. Delimično označavanje je identifikovano u veoma malom broju procenjenih škola.

Prostori za kretanje u učionici

Od 144 procenjene škole, samo u **33** škole **(23%)** je procenjeno da nemaju dovoljan prostor za kretanje u učionici za decu korisnike kolica.

NALAZI NA REGIONALNOM NIVOU

U nastavku su predstavljeni nalazi iz procene 144 škole na Kosovu, podeljene za sedam (7) ciljnih regiona/učesnika u istrazi. Nalazi odražavaju nivo pristupa koji se nudi deci sa ograničenim sposobnostima po raznim regionima, uključujući broj procenjenih škola u tom regionu, nivo pristupa koji nude kao i ključne problematike koje su identifikovane tokom procene na terenu.

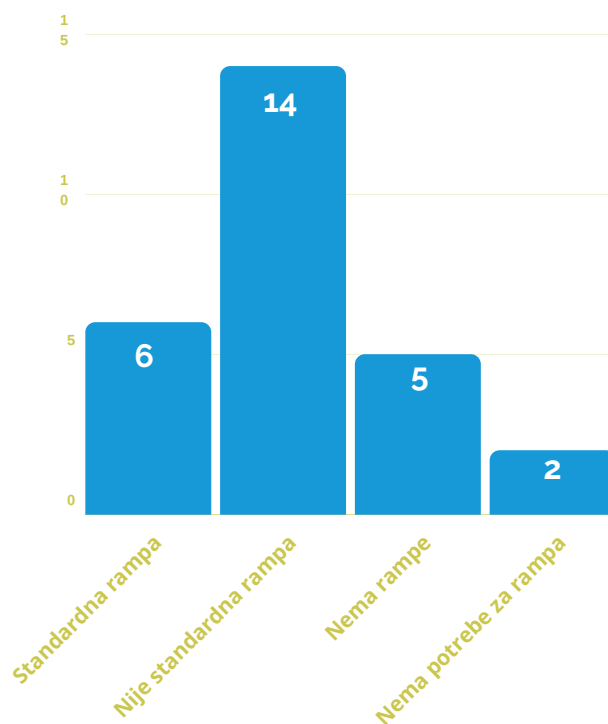
U regionu Prištine procenjeno je 27 škola iz sedam (7) različitih opština. Od procenjenih škola, 11 škola je iz urbanih zona i 16 je iz ruralnih (pogledaj prilog 1). Dole su predstavljeni ključni nalazi koji su identifikovani u procenjenim školama prištinskog regiona, podeljeni prema procenjivačkim parametrima.

REGION PRIŠTINE

U regionu Prištine, nijedna od procenjenih škola nema parking standardne veličine za LOS i koji je označen prema standardnim međunarodnim znakovima. S druge strane, od 27 procenjenih škola, 14 njih je opremljeno rampom, međutim ne prema standardima; 5 škola uopšte nemaju rampu; dok je u 2 škole ulaz na terenskom nivou. U samo 6 procenjenih škola izveštavana je pristupna rampa prema uputstvima i standardima. Pogledaj grafikone dole za više detalja:

U gradu Prištini ima škola koje su veoma velike i prema tome imaju nekoliko ulaza. Iz procene primećeno je da često samo jedan ulaz je opremljen standardnom rampom, dok ostali mogu da ne sadrže uopšte ili mogu imati nepogodnu rampu za korišćenje od lica sa ograničenim sposobnostima. Jedna od najposećenijih škola u gradu Lipljanu ima rampu sa nagibom unutar dozvoljenog procenta, ali nema drški uopšte.

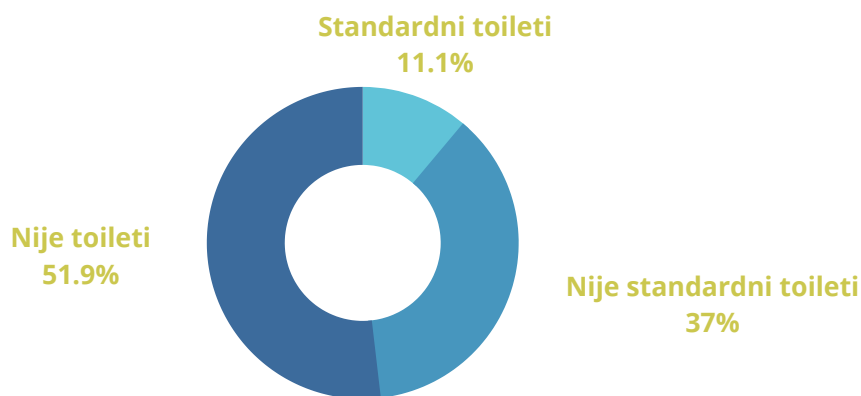
Škole su procenjene i u parametru pristupačnog toaleta za decu. Jedna od najvećih škola Prištine, nema uopšte toaleta koji su pristupačni za LOS. Jedna škola u selu Matičan, koje je sada već deo urbane zone Prištine, ima namenjen toilet za lica sa ograničenim sposobnostima, ali vrata toaleta imaju visok prag, što onemogućava korišćenje ovog toaleta od strane učenika koji koriste kolica.



Grafikon 1. Broj škola sa rampom u regionu Prištine

Druga škola u Prištini, nema uopšte pristupačnih toaleta za lica sa ograničenim sposobnostima. Posmatrajući zgradu, primećuje se jedan prostor koji je možda u fazi projektovanja bio namenjen za ovakve toalete, ali isti nije opremljen standardnom opremom i drži se zaključen, zbog toga što se koristi od strane nastavnika škole.

U Prištini, jedna od procenjenih škola drži pristupačni toalet zaključanim u prepodnevni satima, kada imaju nastavu deca višeg ciklusa, sa obrazloženjem da ovi učenici oštećuju opremu ovog toaleta. Ovaj toalet se otvara popodne, u periodu nastave učenika nižeg ciklusa. Takođe, škole koje imaju pristupačne toalete nisu iste označile međunarodnim simbolima za ograničene sposobnosti. Označavanje je jedan od važnih kriterijuma koji utiče na stepen pristupačnosti i korišćenja prostora od strane LOS. Štaviše, grafikon dole jasno prikazuje opremanje pristupačnih toaleta u procenjenim školama:



Grafikon 2. Pristupačni toaleti u školama regiona Prištine

U 22 škole u regionu Prištine nema lifta uopšte, dok u 5 škola, lift nije neophodan (nastava se odvija na prvom spratu). Treba istaknuti da škola "NaimFrashëri" u Prištini, za prevazilaženje unutrašnje denivelacije koja je posledica i neravnog terena, ima instaliranu jednu preklopnu platformu na zidu stepenica.

Nijedan od kriterijuma za kretanje slepih osoba, taktilne površine i orijentacioni planovi nisu predstavljeni u procenjenim školama u regionu Prištine, takođe nisu identifikovane stepenice označene kontrastnim trakama. Iz istrage u regionu Prištine, kod jedne škole opštine Novo Brdo postoji jedna oznaka pristupa iznad vrata pristupačnog toaleta, kao i kod jedne druge škole u Prištini postoji jedna oznaka pristupa kod ulaznih vrata, iako ova škola nema dovoljno pristupne opreme da bi se kvalifikovala kao zgrada koja je pristupačna za decu sa ograničenim sposobnostima.

S druge strane, u 3 procenjene škole nije izveštavan dovoljan prostor za slobodno kretanje dece sa ograničenim sposobnostima. U jednoj školi u opštini Priština ocenjuje se da zbog broja i načina organizovanja unutrašnjeg nameštaja, ima učionica koje nemaju dovoljno prostora za kretanje dece sa ograničenim sposobnostima u kolicima.

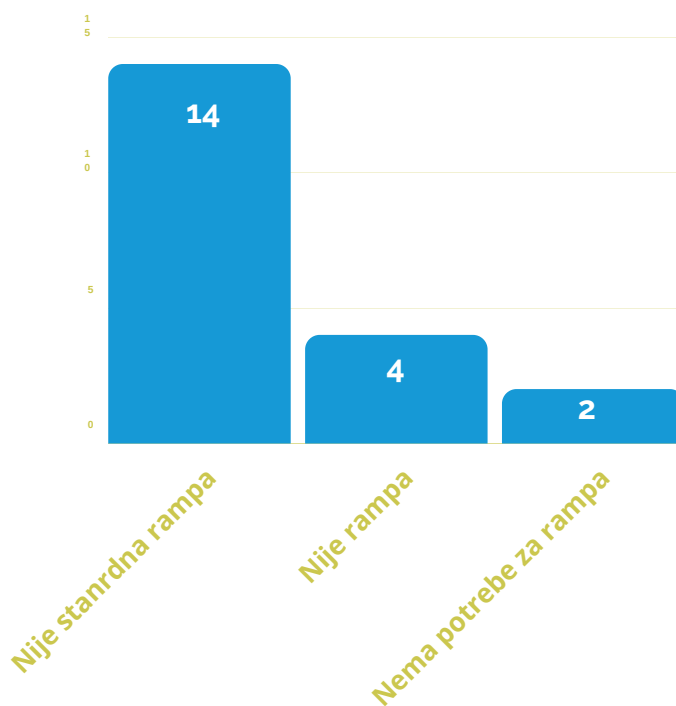
Identifikovane nepravilnosti u procenjenim školama ilustrirane su i slikama u prilogu 4.

REGION ĐAKOVICE

U regionu Đakovice procenjeno je 20 škola u 4 različite opštine, od kojih je 14 u urbanim zonama a 6 u ruralnim zonama. U nastavku su predstavljeni ključni nalazi identifikovani u procenjenim školama u regionu Đakovice, podeljeni prema procenjivačkim parametrima.

U regionu Đakovice, nijedna od procenjenih škola nema parking standardne veličine za LOS i koji je označen prema međunarodnim standardnim simbolima.

U 14 procenjenih škola izveštavano je postojanje rampe, međutim procenjena je da je van standarda. S druge strane, od 20 procenjenih škola, 4 od njih nemaju uopšte rampu i u 2 škole nema potrebe za rampom (ulaz je na terenskom nivou). Grafikon ispod prikazuje pregled nalaza u regionu Đakovice, u parametru pristupne rampe za decu sa ograničenim sposobnostima:



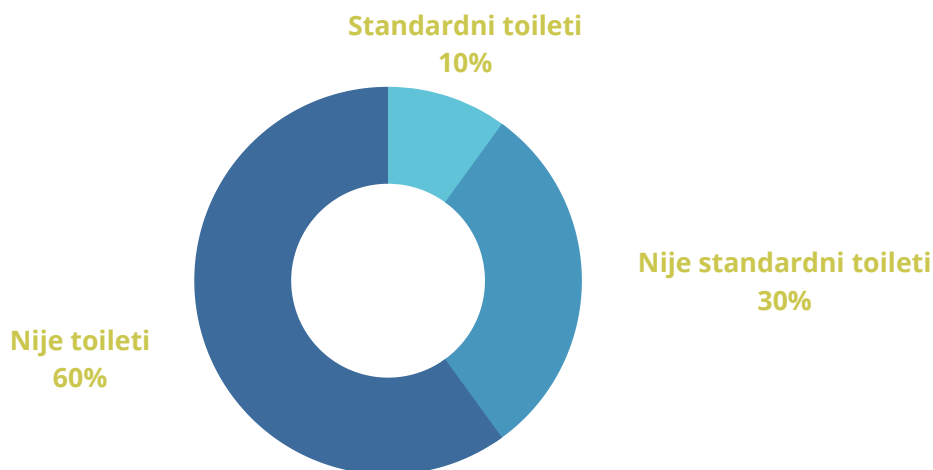
Grafikon 3. Broj škola sa rampom u regionu Đakovice

U 18 škola iz ovog regiona nije izveštavano postojanje lifta, dok nijedan od kriterijuma za kretanje slepih osoba, kao što su taktilna polja i orijentacioni planovi nisu predstavljeni u 20 procenjenih škola, a takođe nema stepenica označenih sa kontrastnim trakama. Od istih, za samo 13 škola je procenjeno da imaju dovoljno prostora za slobodno kretanje dece, korisnika kolica.

Deca sa smetnjama u razvoju i obrazovanje

U 12 škola nije izveštavano postojanje pristupačnog toaleta za decu sa ograničenim sposobnostima dok u samo dve (2) njih postoji pristupačan toalet.

Grafikon ispod prikazuje opšti pregled postojanja toaleta u procenjenim školama:



Grafikon 4. Pristupačni toaleti u školama regiona Đakovice

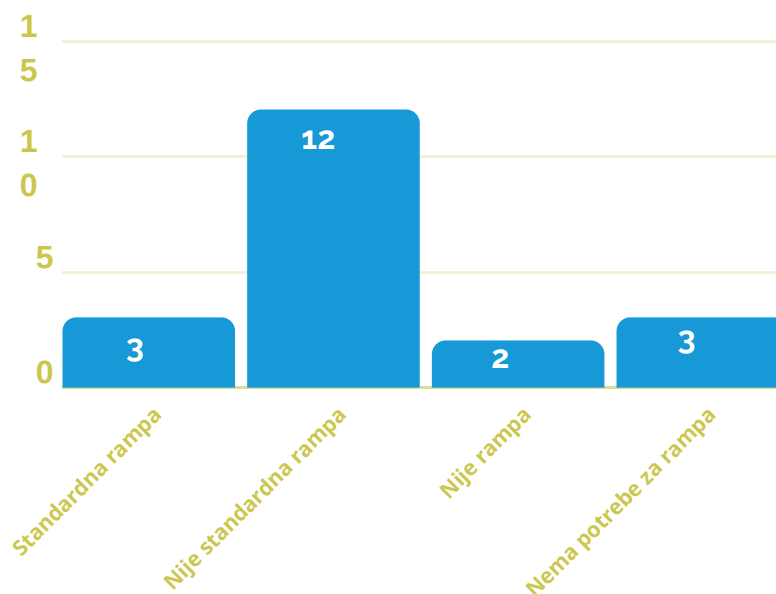
Pogledaj prilog 4 za identifikovane nepravilnosti u procenjenim školama.

REGION PEĆI

U regionu Peći procenjeno je 20 škola u 4 opštine, od kojih je 7 škola u urbanim zonama a 13 drugih u ruralnim zonama. Dole je predstavljen pregled nalaza iz terenske procene u ovom regionu, podeljeni prema procenjivačkim parametrima.

U regionu Peći, nijedna od procenjenih škola nema parking standarde veličine za LOS i koji je označen standardnim međunarodnim simbolima.

Od 20 škola procenjenih u ovom regionu, u 12 njih je identifikovano postojanje rampe, ali je procenjeno da je ista van standarda. U grafikonu ispod je predstavljen opšti pregled opremanja sa rampama u procenjenim školama u regionu Peći:



Grafikon 6. Broj škola sa rampom u regionu Peći

U procenjenoj školi u gradu Istoku, postoji rampa standardnog nagiba, ali nema odmorišta nakon 6 m dužine. U Vitimirici, staza do glavnog ulaza je ravna sa terenom, ali je staza dosta oštećena i sa preprekama, što je čine neprolaznim za određene grupe lica sa ograničenim sposobnostima. Takođe, iza glavnih ulaznih vrata, unutar škole nalaze se par stepenica, stoga se i ova škola klasifikuje da nema uopšte pristupa.

U regionu Peći, od 20 procenjenih škola nije identifikovan ni u jednom slučaju pristupačan toalet za decu sa ograničenim sposobnostima. Jedna škola u Klini, uprkos činjenici da je izgrađena 2019 godine, nije uopšte opremljena pristupačnim toaletima, ali i rampa joj je sa vanstandardnim nagibom (13.8%) premda je opremljena standardnim drškama.

Nijedan od kriterijuma za kretanje slepih osoba, kao što su taktilna polja i orijentacioni planovi ne nalaze se u procenjenim školama u regionu Peći, a takođe je izveštavan potpuni nedostatak stepenica sa kontrastnom trakom, i takođe potpuni nedostatak oznaka pristupa.

Od 20 škola, u 8 njih izveštavan je nedostatak prostora za slobodno kretanje učenika, korisnika kolica u učionici.

U 18 Škola izveštavan je nedostatak lifta, dok je u 2 druge ocenjeno da lift nije neophodan (nastava se odvija na prvom spratu).

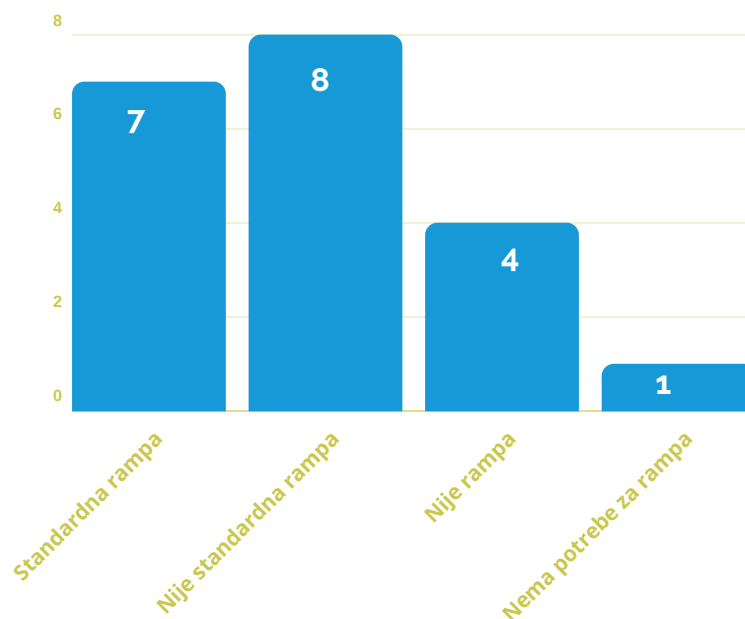
Neke nepravilnosti identifikovane u školama regiona Peći ilustrirane su slikama (pogledaj Prilog 4).

REGION UROŠEVCA

U ovom regionu procenjeno je 20 škola u njegovih 5 sastavnih zajednica. Od ovih 20 škola, 12 je u urbanim zonama a 8 drugih u ruralnim zonama. U nastavku su predstavljeni ključni nalazi prema procenjivačkim parametrima.

Nijedna od procenjenih škola nema parking standardne veličine za LOS i koji je označen standardnim međunarodnim simbolima. U jednoj školi postoji jedan širok prostor ispred ulaza škole, koji prema podacima dobijenim od istraživača na terenu tokom intervjuisanja učiteljica škole, često služi kao prostor gde stanu i parkiraju se vozila koja dovode i odvoze decu sa ograničenim sposobnostima. Međutim, taj prostor ne sadrži međunarodne horizontalne i vertikalne simbole ograničenih sposobnosti da bi se označilo da je prostor isključivo namenjen za lica sa ograničenim sposobnostima. Stoga, i ovaj parking u ovom istraživanju se ne kvalifikuje kao parking za LOS.

U 8 škola izveštavano je postojanje rampi, ali su procenjene da su van standarda, dok je u sedam (7) drugih identifikovano i procenjeno postojanje rampi prema standardima. Grafikon dole predstavlja opšte nalaze iz 20 procenjenih škola u parametru pristupa:



Grafikon 7. Broj škola sa rampom u regionu Uroševca

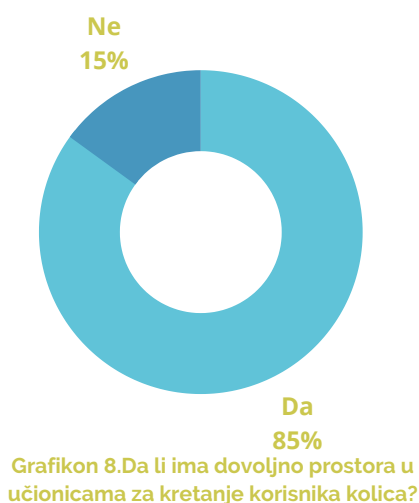
Treba istaknuti da i one rampe koje smo u ovoj istrazi kvalifikovali da ispunjavaju standarde, u većini slučajevne ne ispunjavaju sve kriterijume pristupačnosti. Tokom procene, ako se jedna rampa kvalifikuje kao „standardna“, uzeto je u obzir ispunjavanje kriterijuma koji se odnose na nagib rampe i opremanje standardnim drškama. Ovo smo procenili kao minimalni, neophodni uslovi za osiguravanje fizičkog pristupa u zgradi. Kriterijumi za širinu rampe i broja prekida sa odmorištima (svakih 6 m) u odnosu na dužinu rampe, u školama uključenim u istrazi, često nisu ispunjeni.

Deca sa smetnjama u razvoju i obrazovanje

U slučaju ove istrage ovi kriterijumi nisu smatrani odlučujućim za minimalan pristup zgradi, bez obzira da su to kriterijumi koji čine kretanje ugodnijim. Kriterijum odmorišta svakih 6 m dužine rampe je vrlo važan kriterijum. Brojne studije ukazuju da fizički napor korisnika kolica za prelaz dužine od 6 m sa nagibom od 5% ili 8,33% je vrlo velik, stoga postoji potreba za kretanjem po ravnoj površini za najmanje 150 cm, kako bi se suočavanje sa sledećim nagibom učinilo lakšim.

S druge strane, u 17 škola iz ovog regiona izveštavan je nedostatak pristupačnih toaleta za decu sa ograničenim sposobnostima. Jedan toalet koji je projektovan za LOS u jednoj školi u Uroševcu drži se zaključanim i koristi se kao depo od strane osoblja za održavanje škole. Takođe, škole koje imaju pristupačne toalete, nisu iste označile međunarodnim simbolima ograničenih sposobnosti. Označavanje je jedan od važnih kriterijuma koji utiče na stepen pristupačnosti i korišćenja prostora od strane lica sa ograničenim sposobnostima.

U 4 škole nije procenjena neophodnost lifta, dok ovaj zadnji potpuno nedostaje u ostalim procenjenim školama. Nijedan od kriterijuma za kretanje slepih osoba, kao što su taktilne površine i orijentacioni planovi ne nalaze se u procenjenim školama. Takođe, nemaju stepenice sa kontrastnom trakom a takođe Ni u jednoj školi nije primenjen nijedna od standardnih međunarodnih oznaka pristupa. Grafikon u nastavku predstavlja nalaze istraživanja u parametru slobodnog kretanja dece sa ograničenim sposobnostima, korisnika kolica u 20 procenjenih škola u ovom regionu:



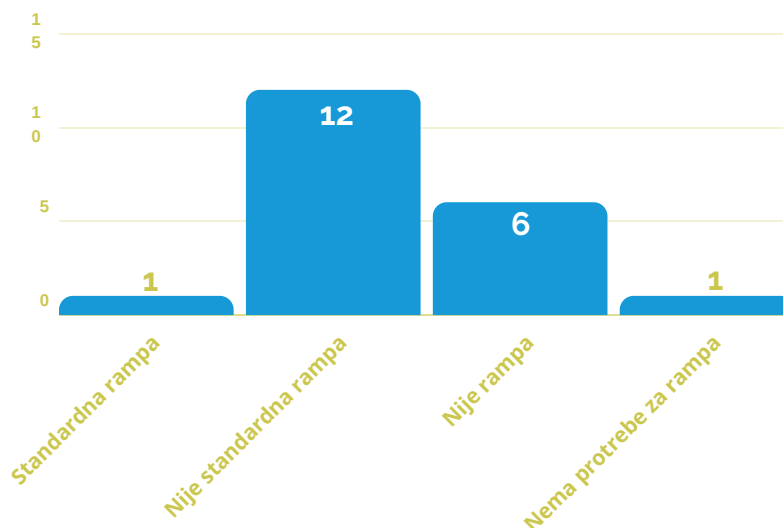
Nepravilnosti identifikovane u procenjenim školama u regionu Uroševca ilustrirane su i slikama, koje su prikazane u Prilogu 4 istraživačkog izveštaja.

20 škola je procenjeno prema procenjivačkim parametrima u 3 opštine regiona Mitrovica. Od njih, 14 škola je u urbanim zonama a 6 drugih u ruralnim zonama. U nastavku su predstavljeni ključni nalazi u ovim školama prema procenjivačkim parametrima.

REGION MITROVICE

Nisu identifikovani pristupačni parkinzi ni u jednoj od procenjenih škola u regionu Mitrovica, koji su označeni prema standardnim međunarodnim simbolima.

U 12 škola identifikovana je prisutnost rampe, međutim ista je procenjena da je van standarda, dok je samo 1 škola opremljena pristupnom rampom, u skladu sa uputstvima i standardima. Grafikon u nastavku predstavlja opšti pregled situacije parametra pristupa u 20 procenjenih škola u regionu Mitrovice:



Grafikoni 9. Broj škola sa rampom u regionu Mitrovice

U procenjenoj školi u selu Šipol opštine Mitrovica, postoji jedna rampa dužine od oko 30 m, sa nagibom od 5%, ali nema nijednog prekida za odmorista u intervalima od 6 m. U gradu Mitrovici, jedna od procenjenih škola nema uopšte rampu, uprkos tome da joj je ulaz podignut od terena. Samo za 1 školu u ovom regionu (u gradu Mitrovici) izveštavano je da ima toalet za decu sa ograničenim sposobnostima, međutim isti je procenjen nepristupačnim (koristi se za druge svrhe). A takode, ni u jednoj od procenjenih škola nije identifikovana prisutnost lifta, bez obzira na činjenicu da su sve procenjene škole višespratne.



Grafikoni 9. Pristupačni toaleti u školama regiona Mitrovice

Nijedan od kriterijuma za kretanje slepih osoba, kao što su taktilna polja i orijentacioni planovi ne nalaze se u procenjenim školama u regionu Mitrovice. U procenjenim školama, nema stepenica sa kontrastnom trakom te potpuno nedostaju oznake pristupa. U svim procenjenim školama identifikovan je dovoljan prostor u učionicama za slobodno kretanje dece sa ograničenim sposobnostima.

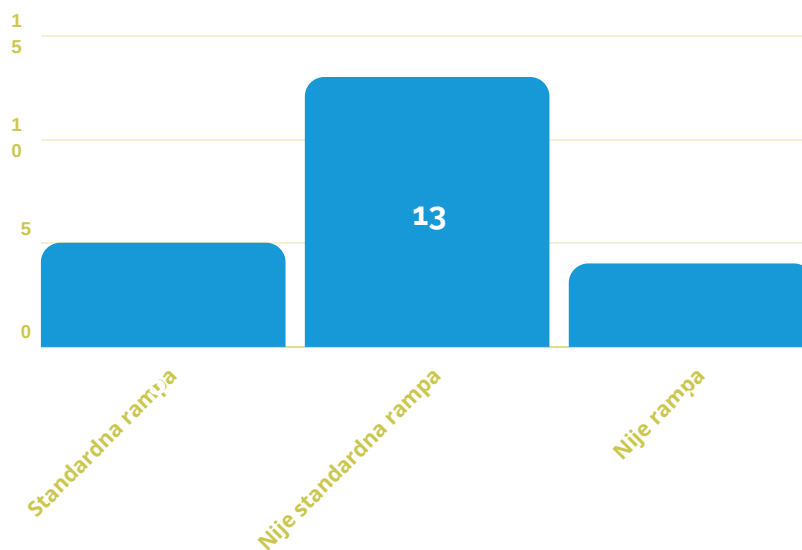
Nepravilnosti sa terena ilustrirane su i slikama koje su prikazane u Prilogu 4.

REGION PRIZRENA

20 nižih i nižih srednjih škola, u 4 opštine regiona Prizrena je procenjeno. Od njih, 14 škola je u urbanim zonama a 6 drugih u ruralnim zonama. U nastavku su predstavljeni ključni nalazi iz procenjenih škola prema procenjivačkim parametrima.

Ni u jednoj školi nije identifikovana pristupnost pristupačnih parkinga sa oznakama pristupa za LOS.

U 13 škola identifikovane su rampe za decu sa ograničenim sposobnostima ali su procenjene nepristupačnim. Grafikon ispod predstavlja opšti pregled 20 procenjenih škola u parametru pristupa:



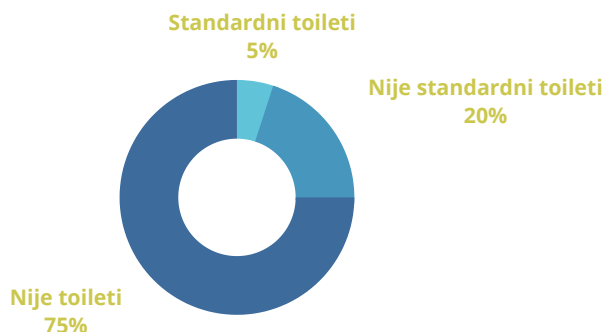
Grafikoni 10. Broj škola sa rampom u regionu Prizrena

Jedna od procenjenih škola u Suvoj Reci ima rampu koja ispunjava kriterijum nagiba (4.5 %), ali nema uopšte drški, stoga se i klasifikuje kao rampa koja ne ispunjava standardne kriterijume. Zgrada jedne škole u naselju Ortakol u Prizrenu, ima rampu koja ispunjava kriterijum nagiba (5.5%), ali slično kao škola u Suvoj Reci nema drški, stoga se klasifikuje kao nestandardna rampa.

U 17 procenjenih škola izveštavan je potpuni nedostatak lifta dok jedna škola u Prizrenu ima lift koji je van upotrebe. Nijedan od kriterijuma za kretanje slepih osoba, kao što su taktilna polja i orijentacioni planovi ne nalaze se u procenjenim školama u regionu Prizrena. Nijedna od procenjenih škola nema stepenice sa kontrastnom trakom, a takođe je izveštavan potpuni nedostatak oznaka pristupa.

Deca sa smetnjama u razvoju i obrazovanje

Nalazi iz procenjivačkog parametra u vezi sa opremanjem pristupačnim toaletom za decu predstavljeni su u sledećem grafikonu:



Grafikoni 11. Pristupačni toaleti u školama regiona Prizrena

U jednoj od procenjenih škola u Prizrenu, istraživač nije mogao da pristupi toaletu za LOS da bi ga ocenio da li ima adekvatne dimenzije i opremu, pošto se toalet drži zaključanim od strane nastavnice koja predaje u razredima sa decom sa ograničenim sposobnostima.

Treba istaknuti da u ovoj školi nastavu pohađaju učenici sa ograničenim sposobnostima, ali je rampa ova škole van standarda (9,3%).

U 14 od 20 procenjenih škola izveštavan je nedostatak prostora potrebnog za slobodno kretanje učenika sa ograničenim sposobnostima, korisnika kolica.

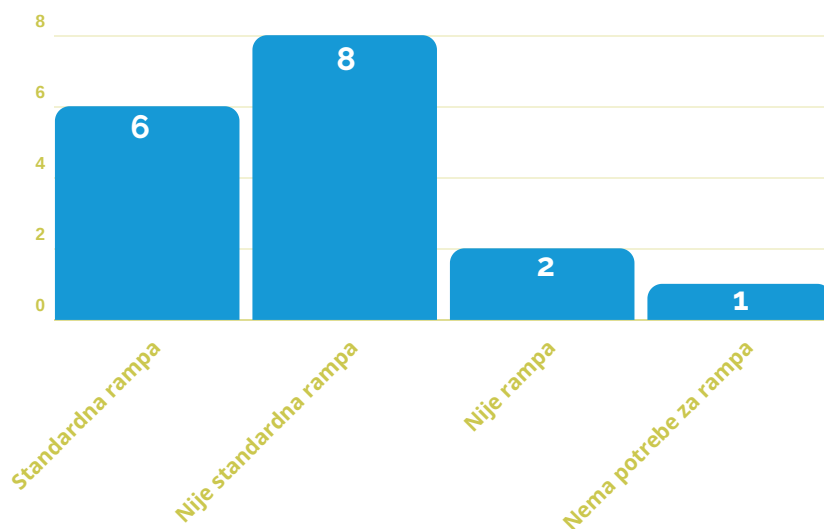
Ostale nepravilnosti identifikovane tokom istrage na terenu ilustrirane su i slikama (pogledaj Prilog 4).

Ukupno je procenjeno 17 škola u 3 opštine regiona Gnjilana, od kojih je 9 u urbanim zonama a 8 drugih u ruralnim zonama. U nastavku su predstavljeni ključni nalazi iz procenjenih škola prema procenjivačkim parametrima.

REGION GNJILANA

Ni u jednoj školi (od 17 procenjenih) nisu identifikovani pristupačni parkinzi sa oznakama pristupa sa lica sa ograničenim sposobnostima.

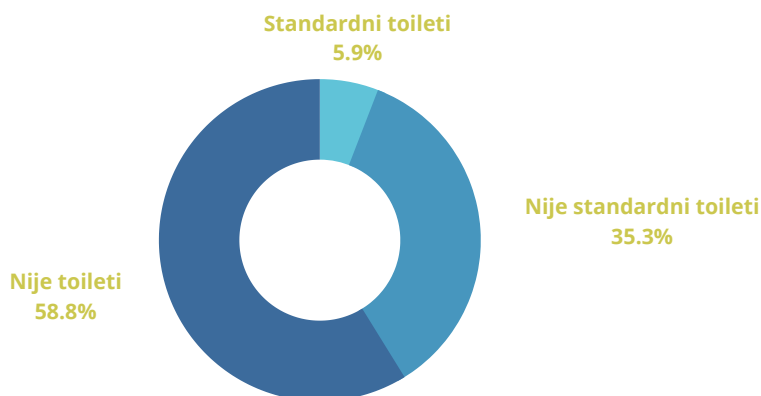
U 8 škola identifikovana je prisutnost rampe ali je ista procenjena da je van standarda, dok je u 6 škola identifikovana rampa po standardu. Grafikon ispod predstavlja opšti pregled situacije procenjenih škola u parametru pristupa:



Grafikoni 12. Broj škola sa rampom u regionu Gnjilana

Jedna od procenjenih škola u Velekincu ima rampu koja ispunjava kriterijum nagiba, ali u čitavoj njenoj dužini od 8 m nema nijednog odmorišta. Isto tako, u jednoj školi u Kamenici, postoji rampa dužine od 15 m, koja ispunjava kriterijum nagiba ali nema nijedno odmorište.

U 10 procenjenih škola nisu uopšte identifikovani pristupačni toaleti za učenike sa ograničenim sposobnostima, i nijedan od njih ne ispunjava kriterijume pristupačnosti ni po dimenzijama a ni po načinu opremanja. Škole koje imaju pristupačne toalete, nisu ih označili međunarodnim simbolima ograničenih sposobnosti (osim ONSŠ Selami Hallaqui Gnjilanu).



Grafikoni 13. Pristupačni toaleti u školama regiona Gnjilanu

U 15 škola, gde bi trebalo da postoji lift, isti nije identifikovan da postoji, dok u 3 druge škole ovo nije procenjeno neophodnim (nastava se odvija na prvom spratu).

Nijedan od kriterijuma za kretanje slepih lica, kao što su taktilna polja i orijentacioni planovi ne nalaze se u procenjenim školama u regionu Gnjilana, Takođe nijedna od procenjenih škola nema stepenice sa kontrastnom trakom.

Iz istrage u regionu Gnjilana proizilazi da je samo u jednoj školi u Gnjilanu kod pristupačnog toaleta predstavljena oznaka pristupa, ali u drugim delovima zgrade, kao kod svih procenjenih škola regiona nije primenjena nijedna od međunarodnih standardnih oznaka pristupa.

Izveštavano je da sve procenjene škole imaju dovoljno prostora u učionicama za slobodno kretanje učenika sa ograničenim sposobnostima, korisnika kolica.

Ostale identifikovane nepravilnosti ilustrirane su i slikama (pogledaj Prilog4).

OGRANIČENJA PROCENE

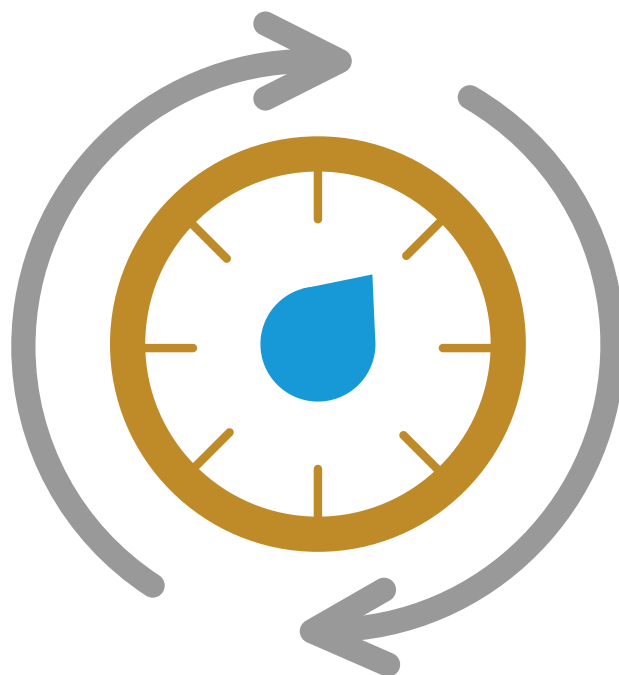
Ograničenja procene kategorizovana su u dve glavne oblasti koje ograničavaju nalaze, ujedno su i naučene lekcije koje bi trebalo da se uzmu u obzir u budućim studijama iste prirode.

Izbor škola za procenu izvršen je od strane istraživača na terenu. Ovaj izbor je bio uslovljen njihovim poznavanjem terena/regiona, mogućnostima transportnih linija, pokrivanjem škola određenog regiona od strane jednog pojedinca/istraživača, ograničenjima prouzrokovanim vremenom krajem meseca novembra i decembra 2019 godine i kratkim vremenom od tri dana koje je bilo predviđeno projektom za pokrivanje uzorka od 144 škole u svim regionima Kosova.

Poteškoće u procesu rada na terenu predstavljala je i činjenica da je jedan region pokrivaio samo jedan istraživač. Sve ovo sačinjava i ograničenja istraživanja.

Treba istaknuti da što se tiče razmatranja okruženja okolo zgrade uzet je u obzir samo neposredni prostor koji je deo imovine zgrade, ili deo javnog prostora pored zgrade. Površina i javni prostor, kao i njegovi sastavni elementi, putna infrastruktura i urbani prevoz nisu uopšte tretirani u ovoj proceni. Jedna procena o stepenu fizičkog pristupa u gradu i o prisustvu arhitektonskih barijera u istom treba da sadrži i ovaj aspekt izgrađenog okruženja osim pristupa unutar zgrada. U budućnosti, jedna sveobuhvatna procena pristupa na nivou grada treba da se obavi u cilju evidentiranja arhitektonskih barijera, za koje bi se potom sastavljali planovi za eliminisanje i prilagođavanje zgrada i izgrađenog okruženja uopšte, radi omogućavanja slobodnog kretanja i korišćenja izgrađenog okruženja od sve dece bez razlike.

Nalazi istrage, osim generalizacije, ograničavaju se i u tumačenju, pa sledstveno tome je i čitava studija opisne prirode i nisu pruženi praktični modaliteti intervenisanja koji bi uticali na unapređenje situacije dece sa ograničenim sposobnostima u zemlji u oblasti obrazovanja.



Iz rezultata procene obavljene u izabranim školama u 7 regiona kosova, možemo zaključiti da su školske zgrade nižeg i nižeg srednjeg obrazovanja na Kosovu pune arhitektonskih barijera koje su ozbiljna prepreka za integrisanje učenika sa posebnim potrebama i svih lica sa ograničenim sposobnostima u obrazovanje. Ovaj rezultat je zabrinjavajući, s obzirom da od 2007. godine postoji Administrativno uputstvo 33/2007 koje uređuje univerzalno upotrebljivu izgradnju i prilagođavanje postojećih zgrada za pristup LOS, kao i od 2015. godine u normama i standardima za školske zgrade postoje predviđeni parametri za tretiranje prostornih potreba učenika sa ograničenim sposobnostima.

Iz rezultata shvatamo da je najveći trud opština u prilagođavanju zgrada za pristup LOS usredsređen na izgradnju pristupnih rampu na ulazu škola. Osim u slučajevima mnogo starih zgrada, ili izolovanih slučajeva, škole imaju spoljnu rampu. Međutim, u većini slučajeva, kako se dešava i kod mnogih zgrada za javno korišćenje na Kosovu, ove su momentalne intervencije, koje u stvarnosti ne rešavaju nego samo maskiraju problem. Ovo rezultira rampama koje imaju vanstandardni nagib (preko 5%, odnosno 8.33%), nemaju standardne drške za pomaganje prilikom penjanja/silaženja po rampi, obložni materijal im nije adekvatan, itd. Stoga, prilikom nailaženja na takve situacije tokom procene na terenu, rampe su procenjene nedovršenim prema standardima, sledstveno tome nepogodnim za pristup od strane lica sa ograničenim sposobnostima. Škole nemaju mesta koja su dimenzionisana, označena horizontalnim i vertikalnim međunarodnim oznakama za parkinge za LOA. Toaleti za LO je drugi kritičan kriterijum za upotrebljivost javnih zgrada od strane lica sa ograničenim sposobnostima. Kako je navedeno u delovima gore, na osnovu nacionalnih normi na snazi, postoje mnogi prostorni, organizacioni parametri i parametri opremanja koji kvalifikuju određeni prostor toaleta pristupačnim/upotrebljivim od strane LOS. Na osnovu podataka procene, skori nijedna škola nema toalete koji ispunjavaju sve parametre pristupačnosti. Ali postoje škole koje su prilagodile (u slučaju starih škola) ili su izgradile prostorije za korišćenje od strane LOS.

ZAKLJUČCI

U većini slučajeva, dimenzije i opremanje prostorija je manjkavo, kao i u većini slučajeva ove prostorije su blokirane, zaključane od strane osoblja za održavanje ili prosvetnih radnika i koriste se kao depoi ili toaleti za osoblje. Ovo je jedna barijera stvorena lošim upravljanjem školom.

Većina urbanih škola je višespratna, i osim nekog izolovanog slučaja gde za prevazilaženje spratova postoji (nefunkcionalni) lift ili podizna platforma (samo jedan slučaj), nijedna škola nije u stanju da organizuje nastavu za učenike sa ograničenim fizičkim sposobnostima na gornjim spratovima.

Dok situacija upotrebljivosti zgrada od strane lica sa ograničenim vidnim sposobnostima, bilo da su to slepi ili sa nižim vidnim kapacitetom, je najkritičnija. Sva školska infrastruktura je procenjena nepogodnom za korišćenje i kretanje od strane slepih osoba. Dok izolovani slučajevi imaju unutrašnje stepenice sa stepenicima izrađenim u raznim bojama (kako je predviđeno i normama i standardima MON-a za školske zgrade), ali ne i prema A.U. 33/2007 i međunarodnim standardima, sa stepenicima sa kontrastnom trakom, što olakšava kretanje učenika sa vidnim problemima.

Situacija predstavljena u ovoj istrazi koja ilustrira prisutnog bezbroj arhitektonskih barijera u procenjenim školskim zgradama dokazuje nedovoljno angažovanje lokalnih i centralnih institucija u stvaranju mogućnosti fizičkog pristupa za LOS, u zgradama nižeg i nižeg srednjeg obrazovanja, kao preduslova za integrisanje učenika sa ograničenim sposobnostima u obrazovanje. Stoga, ovaj izveštaj treba da signalizira različitim upravnim nivoima preduniverzitetskog obrazovanja na Kosovu, da je zadnje vreme za preduzimanje mera za eliminisanje barijera koje ometaju integrisanje dece sa ograničenim sposobnostima u obrazovanje, a sledstveno tome integrisanje lica sa ograničenim sposobnostima u kosovsko društvo.

PREPORUKE

Iz gore opisanih nalaza, što se tiče nivoa pristupa koje škole nude deci sa ograničenim sposobnostima, preporuke su usredređene na tri dela za koje se smatra da imaju važan uticaj na unapređenje situacije dece sa ograničenim sposobnostima u zemlji, a takođe i tehničke preporuke koje su proizašle iz istrage a koje doprinose kauzi.

Preporuke za centralni nivo

- Ministarstvo infrastrukture i životne sredine treba da okupi jednu radnu grupu koju će činiti glavni akteri iz građevinarske oblasti, administrativni službenici raznih upravnih nivoa, predstavnici organizacija za ograničene sposobnosti, građani sa ograničenim sposobnostima, starije osobe, itd. i da sastave i proslede Skupštini na glasanje jedan zakon o izgradnji i univerzalnom korišćenju zgrada, gde bi se integrisali osnovni zahtevi Konvencije Ujedinjenih Nacija o pravima lica sa ograničenim sposobnostima o mogućnosti pristupa u zgradama i načela univerzalnog dizajna, kao i međunarodni standardi na snazi o pristupu i dobre prakse zemalja EU-a.
- Ministarstvo infrastrukture i životne sredine treba da pregleda Zakon o izgradnji i da doda odredbe za eliminisanje arhitektonskih barijera u izgrađenom okruženju.
- Vlada Republike Kosova, u okviru godišnjih zakona o državnom budžetu, treba da odredi jednu posebnu liniju u okviru budžeta za infrastrukturne ispravke, što bi tretiralo eliminisanje arhitektonskih barijera.
- Ministarstvo obrazovanje treba u što kraćem vremenu preko jedne sveobuhvatne radne grupe, gde će važni akteri i predstavnici biti lica sa ograničenim sposobnostima, sastaviti jednu strategiju i plan delovanja za eliminisanje arhitektonskih barijera u školskim zgradama. Za ovu strategiju, treba izdvojiti deo godišnjeg budžeta ministarstva koji je namenjen za infrastrukturu, koji će se koristiti za prilagođavanje škola deci sa ograničenim sposobnostima.
- Ministarstvo obrazovanja, u saradnji sa odgovarajućim direkcijama opština, treba da uspostave mehanizme za sprovođenje Uputstva za projektovanje školskih zgrada (tom 1. i 2.) [10], tokom postupka projektovanja i izgradnje školskih zgrada. Ova dva uputstva pozivaju se na A.U. 33/2007, te jasno predviđaju standarde za tretiranje prostornih zahteva dece sa ograničenim sposobnostima u obrazovnim zgradama.



Preporuke za civilno društvo

- Nastaviti zagovarati za prava zajednice lica sa ograničenim sposobnostima za pristup obrazovanju pa time i poboljšati i prilagoditi fizičku infrastrukturu škola.
- Nastaviti građansko zagovaranje kod centralnih i lokalnih institucija radi osiguravanja sprovođenja uredbi i zakonskog kadra uopšte, što omogućava integrisanje zajednice lica sa ograničenim sposobnostima.
- Olakšavanje komunikacije i posredovanje između lokalnih vlasti i zajednice lica sa ograničenim sposobnostima u vezi sa potrebama i problemima pristupa u izgrađenom okruženju.

Preporuke za lokalni nivo

- Formiranje komisija koje čine stručnjaci i predstavnici zajednice lica sa ograničenim sposobnostima radi evidentiranja arhitektonskih barijera u školama i za pružanje rešenja za eliminisanje istih.
- Sastavljanje jednog procenjivačkog instrumenta, koji bi sadržao rešenja i troškove intervenisanja za popravke čiji je cilj uklanjanje arhitektonskih barijera u školskim zgradama.
- Uključivanje predstavnika zajednice lica sa ograničenim sposobnostima u procenjivačke komisije projekata, komisije tehničkog prijema za projekte školskih zgrada.



Tehničke preporuke

- Preporučuje se da se za svaku školu predvide parkinzi za lica sa ograničenim sposobnostima kako je predviđeno A.U. 33/2007. Prema ovom uputstvu, 5% ukupnih mesta za parkiranje predviđeno je da budu parkinzi za LOS, ali ne manje od jednog mesta za parkiranje [11]. Dimenzije ovih mesta za parkiranje moraju biti 370X500 cm [12]. Preporučuje se da ovi parkinzi budu postavljeni što bliže ulazu zgrade. Pored određivanja parkinga za zajednicu lica sa ograničenim sposobnostima, isti treba da budu označeni oznakama pristupa. Opština u saradnji sa policijom treba da sprovedu kazne prema drugim vozilima, koja blokiraju ili parkiraju na mesta označena za isključivo korišćenje od strane zajednice lica sa ograničenim sposobnostima.
- Preporučuje se da svi ulazi zgrada i škola postanu pristupačni za lica sa ograničenim sposobnostima preko rampi ili podiznih platformi (u zavisnosti od visine ulaza od nivoa terena). Rampe treba napraviti shodno uslovima koji su predviđeni odredbama A.U. 33/2007. U slučajevima postojećih rampi, koje rezultiraju nepristupačnim zbog velikog nagiba, ili zbog nedostatka drški, ili bilo kog drugog parametra, preporučuje se ispravka ovih parametara u skladu sa standardima.
- Preporučuje se da u školskim zgradama, duž ulaznih i unutrašnjih stepenica treba predvideti drške projektovane po veličini i obliku koje bi olakšale komunikaciju po stepenicama za lica koja imaju poteškoće pri kretanju u nogama. Drške stepenica treba da budu na dve visine, kako bi olakšale licima različite visine da se popnu stepenicama bez problema.
- Preporučuje se da se u velikim školama, koje imaju pogodan prostor, instaliraju liftovi prema opisu u odredbama A.U. 33/2007. Ako ovo intervenisanje nije moguće, treba planirati instaliranje preklapne platforme.
- Preporučuje se da se u školama koje nemaju toalete za lica sa ograničenim sposobnostima, da iste organizuju unutar grupe postojećih toaleta, ili u nekom pogodnom prostoru. Toaleti treba da budu pogodne veličine za korisnike kolica (pogledaj član 18 AU 33/2007), i opremljeni standardnom sanitarnom opremom. U nekim slučajevima, škole evidentirane u istrazi imale su toalete za lica sa ograničenim sposobnostima koji nisu bili kompletno opremljeni, ili se koriste kao depo za materijal. Opštinskim inspekcijama ili drugim opštinskim mehanizmima treba zaustaviti ove prakse koje postojeću infrastrukturu za lica sa ograničenim sposobnostima čine nepristupačnom.
- Preporučuje se neophodno postavljanje oznaka pristupa (član 4.10) za označavanje obaveznih pristupnih elemenata (rampe, parkinzi, toaleti, zgrade koje imaju pristupne elemente, liftovi, itd.).
- Preporučuje se postavljanje orijentacionog plana kod ulaza javnih zgrada, za olakšavanje kretanja i orijentisanja slepih osoba u zgradi. U članu 35 A.U. 33/2007 predviđene su dimenzije i način izrade ploče plana. Preporučuje se postavljanje taktilnih linija za usmeravanje i upozoravanje kao i taktilnih polja ispred ulaza (ulaznih stepenica), liftova, mesta gde se menjaju nivoi, pristupačnih šaltera, kako je predviđeno da bude izvršeno u A.U. 33/2007 radi promovisanja samostalnog kretanja slepih i slabovidnih osoba. Preporučuje se da ovi pristupni elementi za kretanje slepih osoba budu realizovani bojom koja stvara vizuelni kontrast naspram glavne obloge stepenica. Radi pomaganja pri penjanju/silaženju stepenicama slabovidnim osobama, preporučuje se postavljanje trake minimalne širine od 2 cm, na svakoj stepenici. Ove trake su izrađene od neklizajućeg materijala, i sa bojom koja stvara sjajni kontrast sa razlikom od 70% u odnosu na površinu poda.

DODATAK 1**Spisak ocenjenih škola**

Broj	Naziv Škole	Opština
1	ONSS "Gjon Serreçi"	Ferizaj
2	ONSS "Jeronim de Rada"	Ferizaj
3	ONSS "Ahmet Hoxha"	Ferizaj
4	ONSS "Tefik Çanga"	Ferizaj
5	ONSS "Vezir Jashari"	Ferizaj
6	ONSS "Astrit Bytyçi"	Ferizaj
7	ONSS "Ganimete Tërbeshi"	Ferizaj
8	ONSS "Besim Rexhepi"	Ferizaj
9	ONSS "Emin Duraku" – cikli i ulët	Kaçanik
10	ONSS "Emin Duraku" – cikli i lartë	Kaçanik
11	ONSS "Idriz Seferi"	Bob, Kaçanik
12	ONSS "Jusuf Gërvalla"	Gajre, Kaçanik
13	ONSS "Idriz Seferi"	Gajre, Kaçanik
14	ONSS "Jusuf Gërvalla"	Nikë, Kaçanik
15	ONSS "Idriz Seferi"	Trimor, Kaçanik
16	ONSS "Qamil Ilazi"	Kaçanik i vjetër
17	ONSS "Staja Markovic"	Shtërpce
18	ONSS "Emin Duraku"	Shtime
19	ONSS "Ilaz Thaçi"	Hani i Elezit
20	ONSS "Kështjella e diturisë"	Paldenicë, Hani i Elezit
21	ONSS "Abaz Ajeti"	Gjilan
22	ONSS "Thimi Mitko"	Gjilan
23	ONSS "Selami Hallaqi"	Gjilan
24	ONSS "Sadulla Brestovci"	Gjilan
25	ONSS "Nazim Hikmet"	Dobërçan, Gjilan
26	ONSS "Rexhep Elmazi"	Dheu i Bardhë, Gjilan
27	ONSS "Mulla Idriz Gjilani"	Velekincë, Gjilan
28	ONSS "Besim Rexhepi"	Livoç i Poshtëm, Gjilan
29	ONSS "Vatra e diturisë"	Livoç i Epërm, Gjilan
30	ONSS "Dëshmorët e Kombit"	L. Malësia, Kamenicë
31	ONSS "Fan Stilian Noli"	Kamenicë
32	ONSS "Hasan Prishtina"	Busavatë, Kamenicë
33	ONSS "Avdullah Krashnica"	Koretin, Kamenicë
34	ONSS "Rexhep Mala"	Topanicë, Kamenicë
35	ONSS "Bafti Haxhiu"	Viti
36	ONSS "Dëshmorët e Vitisë"	Viti
37	ONSS "Nazmi Pajaziti"	Radivojc, Viti
38	ONSS "Emin Duraku"	Prizren
39	ONSS "Fatmir Berisha"	L. Bajram Curri, Prizren
40	ONSS "Fadil Hisari"	Prizren
41	ONSS "Mustafa Bakui"	Prizren
42	ONSS "Lidhja e Prizrenit"	Prizren
43	ONSS "Mati Logoreci"	Prizren
44	ONSS "Motrat Qiriazit"	Prizren
45	ONSS "Lekë Dukagjini"	Prizren
46	ONSS "Ibrahim Fehmiu"	L. Arbanë, Prizren
47	ONSS "Abdyl Frashëri" ndërtesa 1	Prizren
48	ONSS "Abdyl Frashëri" ndërtesa 2	Prizren
49	ONSS "Dëshmorët e Zhurit"	Zhur, Prizren
50	ONSS "Besim Ndrecaj"	Lutogllavë, Prizren

Deca sa smetnjama u razvoju i obrazovanje

Broj	Naziv Škole	Opština
51	ONSŠ "7 marsi"	Suharekë
52	ONSŠ "Shkëndija"	Suharekë
53	ONSŠ "Destan Bajraktari"	Suharekë
54	ONSŠ "Migjeni"	Gjinoc, Suharekë
55	ONSŠ "17 shkurti"	Shirokë, Suharekë
56	ONSŠ "Sadri Duhla"	Duhël, Suharekë
57	ONSŠ "Fetah Sylejmani" Cikli i U.	Dragash
58	ONSŠ "Fetah Sylejmani" Cikli i L.	Dragash
59	ONSŠ "Anadolu"	Mamushë
60	ONSŠ "Zekerja Rexha"	Gjakovë
61	ONSŠ "Emin Duraku"	Gjakovë
62	ONSŠ "Fehmi Agani"	Gjakovë
63	ONSŠ "Mustafa Bakija"	Gjakovë
64	ONSŠ "Kelmend Rizvanolli"	Gjakovë
65	ONSŠ "Mazllom Këpuska"	Gjakovë
66	ONSŠ "Yll Morina"	Gjakovë
67	ONSŠ "Ardhmëria"	Ramoc, Gjakovë
68	ONSŠ "Dy dëshmorët"	Sheremet, Gjakovë
69	ONSŠ "Ganimete Tërbeshi"	Ponoshec, Gjakovë
70	ONSŠ "Luigj Gurakuqi"	Korenicë, Gjakovë
71	ONSŠ "Zef Lush Marku"	Mejë, Gjakovë
72	ONSŠ "Bekim Sylka"	Rahovec
73	ONSŠ "Isa Boletini"	Rahovec
74	ONSŠ "Gëzim Hamza - Piktori"	Rahovec
75	ONSŠ "Ibrahim Mazreku"	Malishevë
76	ONSŠ "Emin Duraku"	Dragobil, Malishevë
77	ONSŠ "Ganimete Tërbeshi"	Astrazup, Malishevë
78	ONSŠ "Edmond Hoxha"	Junik
79	ONSŠ "Jahë Salihu"	Molliq, Junik
80	ONSŠ "Dardania"	Pejë
81	ONSŠ "Ramiz Sadiku"	Pejë
82	ONSŠ "Lidhja e Prizrenit"	Pejë
83	ONSŠ "28 Nëntori"	Raushiq, Pejë
84	ONSŠ "7 shtatori"	Vitomiricë, Pejë
85	ONSŠ "28 nëntori"	Lybeniq, Pejë
86	ONSŠ "Bajram Curri"	Istog
87	ONSŠ "Avni Rustemi"	Zallq, Istog
88	ONSŠ "Hysni Zajmi"	Vrellë, Istog
89	ONSŠ "Trepça"	Bajë e Pejës, Istog
90	ONSŠ "Martin Camaj"	Gurrakoc, Istog
91	ONSŠ "Ismet Rraci"	Klinë
92	ONSŠ "Motrat Qiriazhi"	Klinë
93	ONSŠ "Atë Shtjefën Gjeçovi"	Zllakuqan, Klinë
94	ONSŠ "Lidhja e Prizrenit"	Deçan
95	ONSŠ "Dëshmorët e Kombit"	Strelc i U. Deçan
96	ONSŠ "Bajram Curri"	Strelc i E. Deçan
97	ONSŠ "Verrat e Llukës"	Llukë, Deçan
98	ONSŠ "Sylejman Vokshi"	Prejlep, Deçan
99	ONSŠ "Isa Boletini"	Isniq, Deçan
100	ONSŠ "Abdullah Shabani"	Mitrovicë
101	ONSŠ "Andon Zako Çajupi"	Mitrovicë
102	ONSŠ "Abdullah Shabani"	Mitrovicë
103	ONSŠ "Eqrem Çabej"	Mitrovicë
104	ONSŠ "Ismail Qemali"	Mitrovicë
105	ONSŠ "Migjeni"	Mitrovicë
106	ONSŠ "Musa Hoti"	Mitrovicë

Broj	Naziv Škole	Opština
107	ONSŠ "Nonda Bulka"	Mitrovicë
108	ONSŠ "Bislim Imeri"	Kçiç i M. Mitrovicë
109	ONSŠ "Enver Hadri"	Kçiç i V. Mitrovicë
110	ONSŠ "Skënderbeu"	Shipol, Mitrovicë
111	ONSŠ "Andon Zako Çajupi"	Vushtrri
112	ONSŠ "Mustafë Venhari"	Vushtrri
113	ONSŠ "Naim Frashëri"	Vushtrri
114	ONSŠ "SHMU2"	Vushtrri
115	ONSŠ "Ahmet Delija"	Skënderaj
116	ONSŠ "Shaban Jashari"	Skënderaj
117	ONSŠ "Idriz Barani"	Klinë e E. Skënderaj
118	ONSŠ "Azem Bejta"	Prekaz i E. Skënderaj
119	ONSŠ "Faik Konica"	Prishtinë
120	ONSŠ "Hasan Prishtina"	Prishtinë
121	ONSŠ "Xhemal Mustafa"	Prishtinë
122	ONSŠ "Dardania"	Prishtinë
123	ONSŠ "Naim Frashëri"	Prishtinë
124	ONSŠ "Meto Bajraktari"	Prishtinë
125	ONSŠ "Andon Zako Çajupi"	Bardhosh, Prishtinë
126	ONSŠ "Nexhmi Mustafa" 1	Besi, Prishtinë
127	ONSŠ "Nexhmi Mustafa" 1	Besi, Prishtinë
128	ONSŠ "Nëna Tereze"	Vranidoll, Prishtinë
129	ONSŠ "Ganimete Tërbeshi"	Llukar, Prishtinë
130	ONSŠ "Teuta"	Grashticë, Prishtinë
131	ONSŠ "Mitrush Kuteli"	Matiçan, Prishtinë
132	ONSŠ "Afrim Gashi"	Hajvali, Prishtinë
133	ONSŠ "Dëshmorët e 1921"	Prapashticë, Prishtinë
134	ONSŠ "Rilindja"	Keqekollë, Prishtinë
135	ONSŠ "Xheladin Rekalju"	Podujevë
136	ONSŠ "Zenel Hajdini"	Lupç i Poshtëm, Podujevë
137	ONSŠ "Afrimi e Fahriu"	Lluzhan, Podujevë
138	ONSŠ "Daut Bogujevci"	Fushë Kosovë
139	ONSŠ "Ibrahim Rugova"	Obiliq
140	ONSŠ "Halil Bajraktari"	Drenas
141	ONSŠ "Gjergj Fishta"	Lipjan
142	ONSŠ "Minatori"	Koloni e re, Novobërdë
143	ONSŠ "Hanumshahe e Tefik Z"	Pasjak, Novobërdë
144	ONSŠ "Asdreni"	Llabjan, Novobërdë

DODATAK 2

Spisak terenskih istraživača

Ime & Prezime	Profesija	Pokriveni region
Eljesa Bela	Student arhitekture	Uroševca
Nita Hasimja	Student arhitekture	Đakovice
Arba Shushka	Student arhitekture	Prištine
Diellza Breznica	Student arhitekture	Mitrovice
Alberitë Hylaj	Socijalni radnik	Peći
Rigon Çollaku	Student arhitekture	Prizrena
Lindon Mustafa	Student arhitekture	Gnjilana



DODATAK 3

Fotografije idealnih slučajeva pristupa školama

Ispod su ilustrovane fotografije koje odražavaju idealne slučajeve pristupa deci sa smetnjama u razvoju u školu, prema parametrima koji su uzeti u obzir tokom evaluacije u ovom istraživanju.



Osnovna škola u Sasebu, Japan, iz kompanije HIBINOSEKKEI, Kids Design Labo. Iouji no Shiro, 2019. Fotografija: T. Suga. Source: https://www.archdaily.com/924188/kb-primary-and-secondary-school-hibinosekkei-plus-youji-no-shiro-plus-kids-design-labo?ad_ (pristupljeno dana, 17.02.2020)



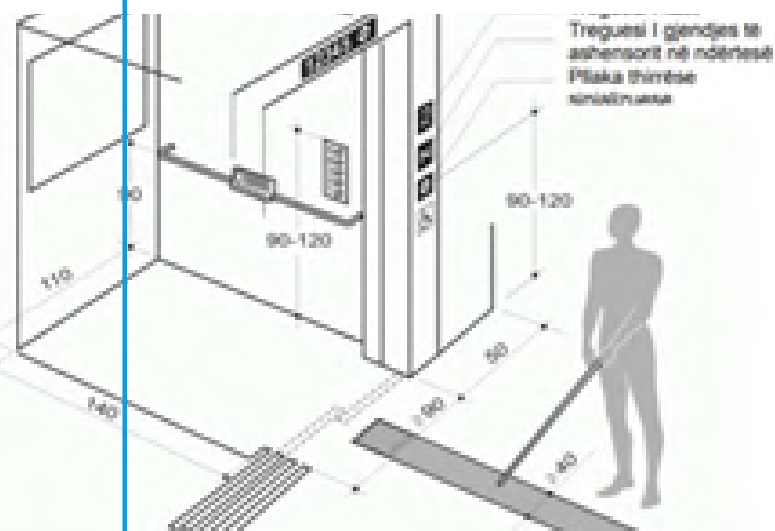
Škola Margarete Steiff, Stuttgart, OHO Architekten GbR, 2017. Izvor: <https://www.dormakaba.com/cn-en/knowledge-center/success-stories/margarete-steiff-school---stuttgart--ger--423504> (pristupljeno dana, 17.02.2020)



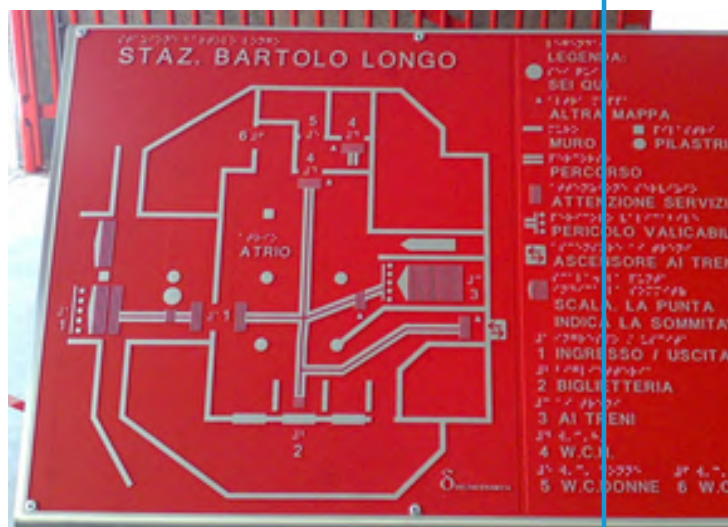
Omogućavanje Village-Communiti Centra u Singapuru, od VOHA. Fotografija: E. Hendricks, Izvor: <https://www.archdaily.com/801850/enabling-village-woha/5858aba0e58ecef57000848-enabling-village-woha-photo> (pristupljeno dana, 17.02.2020)



Prikaz organizacije i dimenzionisanje pristupačnog toaleta za osobe sa invaliditetom, prema kriterijumima I. A. 33/2007. Izvor: Administrativno uputstvo o tehničkim uslovima građevinskih objekata za pristup osobama sa invaliditetom, <https://gzk.rks.gov.net/ActDetail.aspx?ActID=7480> (pristupljeno dana, 17.02.2020)



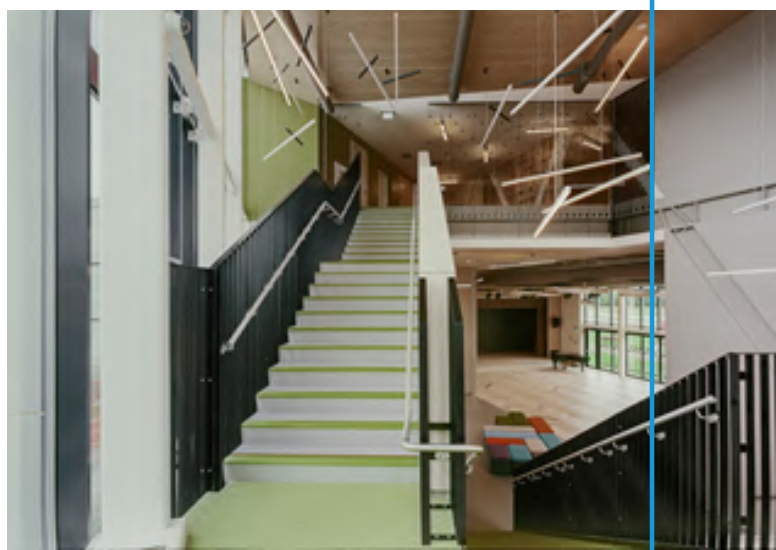
Pristupni lift za osobe sa invaliditetom prema I. A. 33/2007.
Izvor: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=7480>
(pristupljeno dana, 02.04.2020)



Primer orijentacionog plana za kretanje u zgradi. Izvor:
<http://www.deltaceramica.it/mappe.html> (pristupljeno dana,
02.04.2020)



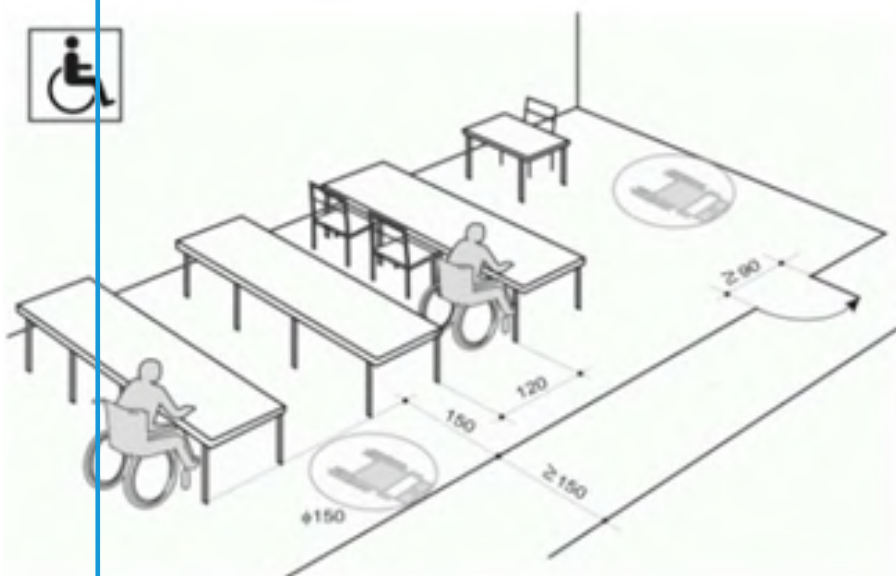
Kontrastne trake na otvorenom u školi u Orewi na Novom Zelandu. Izvor:
<https://www.totaltactilez.co.nz/projects/orewa-primary-school/> (pristupljeno dana, 17.02.2020)



Unutrašnje stepenice sa kontrastnim trakama i držačima pogodnim za malu decu. Međunarodna škola Ekuperi u Pinkiju, Letonija. Projekat: 8 A.M. Godina 2016. Foto: I. Sturmanis. Izvor: <https://www.archdaily.com/803016/exupery-international-s> (pristupljeno dana, 17.02.2020)



Znakovi za pristup OSI prema I. A. 33/2007. Izvor: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=7480> (pristupljeno dana, 02.04.2020)



Organizovanje pristupačne nastave za osobe sa invaliditetom prema I. A. 33/2007. Izvor: <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=7480> (pristupljeno dana, 02.04.2020)

DODATAK 4.

Fotografije problema identifikovanih na terenu

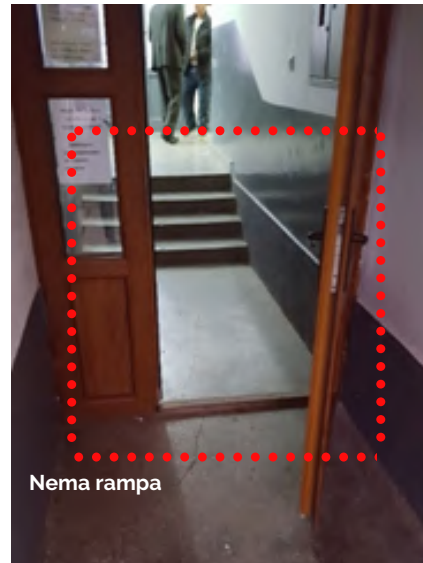
Below are pictures of the most common problems encountered during the field assessments:







Toalet za invalide koristi se kao ostava



Nema rampa



Nema rampa



Nema rampa



Prostor sa neravninama i bez pristupnih elemenata

DODATAK 5.

Literatura

- [1] Disabili.com, Barriere Architettoniche e Accessibilita, <https://www.disabili.com/mobilita-auto/speciali-mobilita-a-auto/barriere-architettoniche-e-disabilita>, (accessed on, 28.01.2020).
- [2] United Nation Convention on the Rights of People With Disability, New York, 2006, (accessed on, 06.04.2020).
- [3] Casserley C., Ormerod M., in Clarckson J., Coleman R., Keates S., Lebbon C., (eds.), Inclusive Design: Design for the Whole Population, Springer Verlage Ltd, London, 2003, p. 142 -154.
- [4] Titchkosky T., The Question of Access: Disability, Space, Meaning, University of Toronto Press, 2011.
- [5] Basha R., Hapësira publike për të gjithë, rastet studimore Prishtinë dhe Prizren, doctoral thesis, UPT, Tiranë, 2019, online publication, <http://upt.al/artikuj-shkencore/1063-fau-hapesirat-publike-per-te-gjithe-rastet-studimore-prishtine-dhe-prizren>, (accessed on, 06.04.2020).
- [6] Convention on the Rights of Child, New York 1989 7
- [7] General Assembly of United Nations, 2030 Agenda for Sustainable Development, The adapted resolution from General Council of United Nations, New York, 25 september 2015, <https://undocs.org/A/RES/71/313>, (accessed on, 02.02.2020).
- [8] Law No. 04/L-032 for pre university education in Republic of Kosova, 2011, <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=2770>, (accessed on, 02.02.2020).
- [9] Kosovo Agency of Statistics, Statistics of education in Kosovo 2016/2017, <https://ask.rks-gov.net/media/3439/statistikat-e-arsimit-n%C3%AB-kosov%C3%AB-shqip.pdf> (accessed on, 22.01.2020)
- [10] MES, Guide to norms and standards for school buildings, Vol. 1 and Vol. 2, 2015, <https://masht.rks-gov.net/udhezues-per-norma-dhe-standardet-e-ndertesave-shkollore>, (accessed on, 03.02.2020).
- [11] Article 50, paragraph (1) of I. A. 33/2007 <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=7480> (accessed on, 15.09.2016).
- [12] Article 38, I. A. 33/2007 <https://gzk.rks-gov.net/ActDocumentDetail.aspx?ActID=7480> (accessed on, 15.09.2016)

